

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

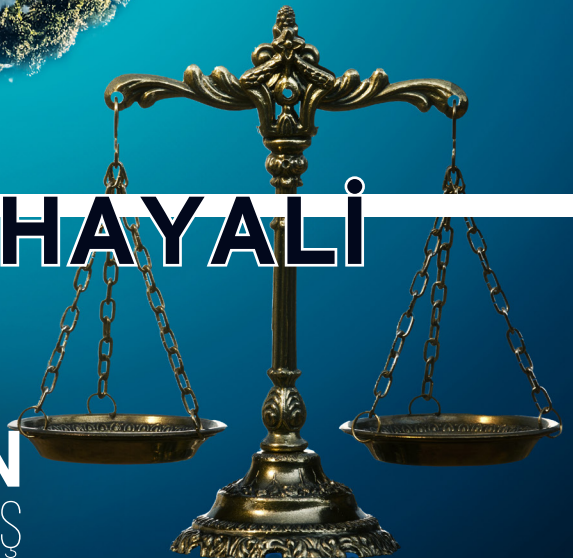

BİR VİZYON HAYALI

f | t marufvakfi
marufvakfi.org

BÜLTEN
2023 | KİŞ

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

VİZYON

İSLÂM EKONOMİSİ TEZİNİ
ÇAĞIMIZ İNSANINA SUNMAK

MİSYON

İSLAM EKONOMİSİNİN
İNSANLIK İÇİN GEREKLİLİĞİNİ
ORTAYA KOYACAK
AKADEMİK ÇALIŞMALAR
YAPMAK

İSLÂM EKONOMİSİNİN AMACI

İNSANLAR ARASI
EKONOMİK HAKKANİYETİN
TESİS EDİLMESİDİR

HAK BELİRLEME YETKİSİ

MUTLAK ANLAMDA
SADECE
HAKK'A AİTTİR.

2023 • KIŞ • YIL: 07 • SAYI: 09

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Abdullah KULUÇ

Editör Yardımcıları

Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Doç. Dr. Hakan Kalkavan
Doç. Dr. Zeyneb Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esma Vatandaş
Hasan Atik
Abdullah Kuluç

Tasarım

Muhammed Hamza Obut

Baskı

Yener Matbaa Davutpaşa Caddesi
Emintaş Davutpaşa San.Sit.
No:103/584 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 674 74 90

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25
www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org
f | t marufvakfi

İÇİNDEKİLER

MARUF'TAN

İslami Konuları Anlatamamak - Yusuf KALYONCUOĞLU.....02

EDİTÖRDEN - Abdullah KULUÇ03

ŞAHSİYET

Syed Nawab Haider Naqvi - Elif SAĞLIK.....04

PERSPEKTİF

Neoliberal Politikalar ve Emek Üzerine - Fatma Nur ŞAHİN.....06

TEMEL KAYNAKLARDA EKONOMİK ANLAYIŞ

Ayetle Gelenler - Akabe/Sarp Yokuş/Sosyal Sorumluluk - Sıtkı ABDULLAHOĞLU.....08

Sünnetle Gelenler - Cennetin Güvencesi Ahlaki ve Pratik Tutumlar - Sıtkı ABDULLAHOĞLU10

RÖPORTAJ

Monzer Kahf ile İslam İktisadı Üzerine - Esma VATANDAŞ12

MARUF'TAN HABERLER

Maruf Vakfı 9.Mütevelli Heyet Toplantısı - Yakup YAKAR16

Maruf Vakfı İEE Araştırmacıları İftarda Bir Araya Geldi - Yakup YAKAR17

İEE SEMİNERLERİ

Maruf Vakfı 2022-2023 Sunum Değerlendirmeleri - Elif SAĞLIK20

KAVRAMLARLA İSLAM EKONOMİSİ

Fakir - Miskin Kavramları - MD Al Amin MİA.....24

İslam İktisadında Ahlaki Bir Öğreti "İsar" Kavramı - Adem KARTAL26

İEE DERS DEĞERLENDİRMELERİ

Kur'an ve Ekonomi Dersi - Elif SAĞLIK.....28

İslam İktisat Disiplini Usul - Metodolojisi Dersi - Fatma Nur ŞAHİN31

İktisadi Düşünce Tarihi Dersi - Gökhan KARA33

İslam Politik Ekonomi Dersi - Mustafa CEYLAN33

Kur'an, Sünnet ve Ekonomi Dersi (Doktora Programı) - Hasan ATİK36

İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Modern Bir Cemaat Tipi Olarak "Ulus" ve Kökenleri - Ahmet Taha ERCAN38

Akademik Endüstride Yeni Metodoloji Arayışları - Mustafa CEYLAN41

Borç Meselesi - Abdullah KULUÇ43

KİTAP TAHLİLİ

18.Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü - Hasan ATİK45

İEE YAYINLARI.....47

MARUF'TAN

BİR VİZYON HAYALI

Yeryüzünün önemli coğrafyalarının birinde yer tutan, tarihi derinliklere sahip ve medeniyet temsiliinde önemli bir zaman dilimine damga vuran kesitlerin hatıralarına sahip, medeniyetler mukayesesinde hesaba katılmadan geçilemeyen bir birikimin adresi olan bir İslam ülkesiyle ilgili olarak 2023 itibarıyla bir vizyon hayali kurmak istedik.

Artık ülkemiz kendisine bir vizyon çizse, bütün felsefesini o istikamette yapmaya özen gösterse, anlayışını öyle yönlendirse ve siyasal politikalarını da oradan üretilen bir programa dönüştürse diye bir hayalimiz olsa...

Çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bu ülke gerçek anlamıyla bir daru's selam ülkesi olsa... Yani orada yaşayan her canlı yeryüzünde yaşayabileceği en güvenli atmosferde olduğunu hissetse, emniyetin varlığın doğasına yerleştiği ve yapay hiçbir etkiye gerek duyulmadan işlediği bir yapıya sahip olsa, orada bırakın insanları tüm canlılar doğal haklarına erişim konusunda tüm erkeklerden sadece destek görse, hakkaniyetin tam anlamıyla egemen olduğu bir anlayış ve sistem icra ediliyor olsa, hakkı almak için dahi kimse ekstra mücadele etmek zorunda kalmasa, hakkın varoluşsal bir gerçeklik olduğu tartışma konusu bile olmasa...

O ülkede insanca yaşamak için sadece doğmuş olmanın yeterli olduğu geçerli bir teamül olsa, onu destekleyecek ekonomik dengeler herhangi bir mücadeleye konu edilmeden hakkaniyetle dağıtılsa...

Dünyanın dört bir yanında özel olarak yapılan sözleşmelerde dahi, ihtilaf halinde o ülkenin mahkemeleri yetkilidir ibaresi yazılsa, orada sadece haklı olanlar güçlü kabul edilse, güçlü olduğu halde haksız ise en güçsüz olan sayılabilse, orası haklı hakkını ararken muhatabı kim olursa olsun, her bireyin haklının yanında yer almasının bir gelenek haline geldiği bir yer olsa...

Ahlak, yerine göre giyilip çıkarılan bir elbise gibi değil, bir ruh, bir kimlik, bir hücre kodu olarak yerleşik bir yapı olsa...

Tabiatla ilişki en doğal imar düzleminden öteye geçmese, gelecek kuşakların, diğer canlıların haklarının korunması doğal bir refleks olsa...

Üretim de tüketim de doğal ve insani denge içerisinde cereyan etse, ne anlamsız tüketim ne de daha fazla hırsla ve birikim merakıyla olsa...

Gerçek anlamda inanç tercihleri, tamamen bireysel özgürlük alanı içinde kabul edilse, farklılıklar baskıyla karşılanmasa, yaptırım gerekliliği marjinal kalsa, devreye girmek zorunda olduğunda asla had aşımına konu edilmese...

Özgürlük meraklıları için ideal ülke haline gelse, adalet uygulamalarında örnek gösterilse, kamusal paylaşımlarda imrenilen ülke olsa, olmaz mı?

Esasen bizim teorimizin böyle bir öğretiyi sunduğu bunun için hayal bile kurmaya gerek olmadığı aşikardır. Sadece ve sadece kendi değerlerimizi doğru anlamak ve onları pratiğe aktarma konusunda samimi bir cesaret sahibi olmak yeterlidir.

Muhabbetlerimle.

Yusuf KALYONCUOĞLU
VAKIF BAŞKANI

EDİTÖRDEN

MARUF BÜLTEN

Verimli ve faydalı bir eğitim öğretim dönemini geride bıraktığımız bu günlerde, bültenimizin yeni sayısıylasizlerle yeniden bir aradayız. İslam iktisadı alanında akademik çalışmaların yer aldığı hakemli Maruf İktisat akademik dergimizin beşinci sayısını kısa süre önce ilim camiasına sunduğumuz için çok mutluyuz.

Bu sayımızda önde gelen isimlerden İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Monzer Kahf ile gerçekleştirdiğimiz bir röportajı bulacaksınız. Kahf, günümüzdeki "fake" [sahte] ekonominin gerçek ekonomi modeline dönmesi gerektiğini vurgulayarak sistemin sorgulanması ve yeniden inşa edilmesi gerektiğini ifade ediyor.

Kitap değerlendirmesi bölümümüzde ise Saim Çağrı Kocakaplan'ın "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü" kitabının değerlendirmesi yer almaktadır. Değerlendirmede Osmanlı ekonomisinin 19. yüzyıldan öncesine dair bilgilerin sınırlılığı ve ticaretin mali nitelik taşımasının sebepleri ele alınıyor. Ticaret gelirlerinin mali olarak kaydedilmesinin Osmanlı ticaretinin istatistiksel verilerine ulaşmayı zorlaştırdığına vurgu yapılıyor.

Düşünce yazıları kısmında, genç araştırmacılarımızdan Mustafa Ceylan'ın kaleme aldığı "Akademik Endüstride Yeni Metodoloji Arayışları" başlığı altında akademik çalışmalardaki metodolojinin önemine dikkat çekiliyor. Günümüzde "metodolojik emperyalizm" eğiliminin artış gösterdiği ve iktisat disiplininin nicel merkezli bir yöntemi benimseyerek Batı medeniyetinin düşünce zeminine yoğunlaştığı eleştiriliyor. Ayrıca heterodoks yaklaşımların varlık göstermeye çalıştığı ve bazı akademisyenlerin bunu "akademik endüstri" kavramıyla ele aldığından bahsediliyor.

Diğer bir düşünce yazısında ise "Devletçi Felsefenin İzdüşümünde İnsan" başlığı altında toplumumuzun, "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" anlayışından "insanın devlet içinde eriyip gittiği" felsefeye kadar "devletçi" etkiler altında olduğu vurgulanıyor. Devleti sevmek ve savunmakla "devletçilik" gayesi gütmek arasındaki farklar dikkat çekilirken, bu felsefenin sonucunda toplumda "atalet" olgusunun yerleşik hale geldiği ifade ediliyor.

Ayrıca, bu kısımda her birine müstakil olarak değinemediğimiz diğer araştırmacılarımızın yazılarıyla zengin bir bülteni sizlere sunmaktan da büyük mutluluk duyuyoruz. Bültenin ortaya çıkmasında emeği geçen bütün araştırmacılarımıza ve sorumlularımıza şükranlarımızı sunuyorum. Vakfımızı kurup bugünlere getiren kıymetli büyüklerimize de ayrıca saygı ve selamlarımızı iletiyoruz. Şimdi bültenimizle sizleri baş başa bırakıyoruz.

Abdullah KULUÇ
EDİTÖR

Elif Sağlık

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

Syed Nawab Haider Naqvi

İslam ekonomisi çalışmaları içerisinde ekonomi ve ahlak temelli çalışmaları ile ön plana çıkan Haydar Naqvi, 19.yy'da İslam ekonomisi alanı içerisinde önemli bir ekonomi profesörü olarak yer almaktadır. Temmuz 1935 yılında Hindistan'da dünyaya gelen Naqvi, gençlik yıllarının bir kısmını geçirdiği ülkeden ayrılıp, 1950 yılında Pakistan'a göç etmiştir. Lisansüstü eğitimini ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde sürdüren Naqvi, yüksek lisansını Yale Üniversitesi (1961) ve Princeton Üniversitesi'nde (1966), aynı şekilde post doktorasını da 1971 yılında Harvard Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Akademik gelişimi, ülkelerin ekonomi politikalarında etkili olacak şekilde, 1971-1973 yılları arasında Pakistan Ekonomi İşleri Bölümü başkanlığına atanmasında etkili olmuştur. Üniversitelerde misafir profesör unvanıyla çeşitli dersler veren Naqvi, 1972-1975 yılları arasında Türkiye'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde misafir OECD profesörü olarak bulunmuştur. Aynı zamanda 1978 yılında Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde de misafir olarak akademik faaliyetlerine devam etmiştir. Resmi olarak 1975-1980 yılları arasında Pakistan'ın İslamabad şehrinde bulunan Quid-e-Azam Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak yer almıştır.

Akademik çalışmalarında ekonominin farklı yönlerini ele alan Naqvi, akademiye katkılarının yanı sıra politika yapıcı pozisyonlarda da bulunmuştur. Hükümetlerin politika danışmanlığını sürdürürken aynı zamanda birkaç yıl Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Alt

Bağlantı Projesi'nin üyelik ve başkanlık görevini ifa etmiştir. Pakistan hükümeti tarafından oluşturulan Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü'nde çalışmalarını sürdüren Naqvi, 1992 yılında Sekizinci Beş Yıllık Plan için Ekonomi ve Sosyal Refah Komitesi'nin başkanlığını yürütmüştür. Pakistan'ın idari kadrolarında uzunca bir süre görev alırken Malezya hükümeti ile de ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. 1982'den 1993'e kadar Kuala Lumpur'daki Asya-Pasifik Kalkınma Merkezi'nin Yönetim Kurulu başkanı ve üyesi olmuştur. Hükümetlerin politika kararlarında etkin rol almasından dolayı 1991 yılında Pakistan Cumhurbaşkanı tarafından İktisat biliminde Sitara-e-İmtiyaz ödülüne layık görülmüştür. Aynı zamanda 1992 yılında İstanbul Devlet Başkanları Zirvesi Toplantısı'nda ekonomi alanında seçkin çalışmalarından dolayı ECO ödülü ile ödüllendirilmiştir. Akademik katkılarının temelinde politik kararlarda etkin rol almasının, akademik kariyerinde de 2009 yılında Yaşam Boyu Akademik Başarı Ödülü almasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu başarılarının yanında Naqvi, halihazırda HEC Değerli Ulusal Profesör ve Federal Urdu Sanat, Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslamabad Genel direktörüdür.

Akademik çalışmaları içerisinde İslam ekonomisi alanına dair düşüncelerin temellendirilmesi ve gelişmesinde önemli katkısı bulunan Naqvi, düşüncesini üç ana tema üzerinden açıklamaktadır. İlki, çalışmaların "ilahi ahlak ilkelerine" yani "el-adl ve'l-ihsan" düşüncesine dayandırılması gerektiğidir. Naqvi'ye göre bu, İslam iktisadına ahlakın açıkça hâkim olması

gerektiği anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla bu, İslam iktisat sistemini diğer ekonomik sistemlerden de ayıran bir faktör haline gelmektedir. İkincisi, bahsettiğimiz ilk ilke aracılığıyla “eşitlikçilik ve adil olanı desteklemek” anlamına gelen, ekonomik olarak zayıf olanları destekleyen politikaların gerekliliğini ortaya çıkarmaya yöneliktir. Üçüncüsü ise, devletin ekonomik faaliyetlerindeki rolüdür. Devletin ekonomide düzenleyici, tüketici ve üretici olmak üzere üç rolünün olduğunu söylemektedir. Tüm bu temellendirmenin yanı sıra, bireylerin ekonomik davranışlarına da değinen Naqvi, ahlak vurgusuyla doğru orantılı olacak şekilde bir kişinin dürüst bir ekonomiyi gerçekleştirebilmesi ve sağlıklı rekabeti doğurabilmesi için iyi bir ekonomik davranışa sahip olmasının önemine değinmektedir.

Düşüncelerinin yer aldığı akademik çalışmaları içerisinde Türkçeye çevrilmiş iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan “Ahlaklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler” adlı kitabında Naqvi, tüm ahlaki sistemlerin insanın refahını maksimize etmek temelinde kazanç odaklı bir çabayı içerdiğini ortaya koyarak İslam’ın ahlaki ideallerinin tasarlandığı bir kamu politikasının, adaleti sağlamak ve fakirliği azaltmak sorunlarını çözeceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda kitapta din, ahlak ve ekonomi arasındaki etkileşimine odaklanılmaktadır. Yayımlanmış ikinci kitabı olan “İslam, Ekonomi ve Toplum” kitabında ise aynı şekilde ekonomi ve ahlak ilişkisini ele alırken, aksiyomlar kümesi ile bir kaynak oluşturmaktadır. Aksiyomları sınıflandırırken kavramları tevhid, muvazene, özgür irade ve sorumluluk olarak belirlemiştir. Moderniteyle birlikte zihinlerimize yerleşen düalist düşüncenin reddedilmesi ve bu aksiyomların zihinde yeniden belirmesiyle ahlaki temelli düşüncenin ekonomik kararlarımızda belirleyici kriter olacağını iddia etmektedir. Ahlak vurgusunun önemini her çalışmada ön plana çıkaran Naqvi, İslam ekonomisinde bugün dahi tartışılan kavramların gelişmesi açısından alana çok değerli katkıları bulunan, önemli bir ekonomi profesörü olarak hayatını devam ettirmektedir.

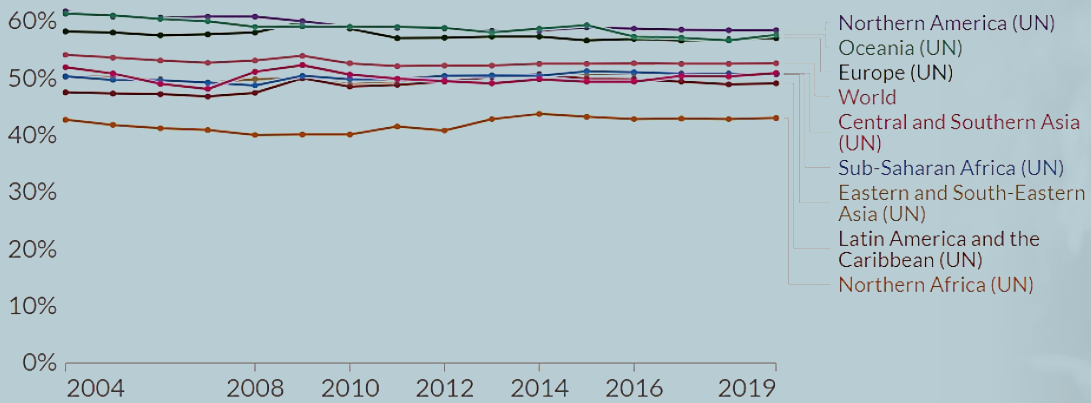

Fatma Nur ŞAHİNİstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi
Maruf Vakfı İEE Araştırmacısı

Neoliberal Politikalar ve Emek Üzerine

İktisatta üretimi gerçekleştirmek için temelde dört üretim faktörü ele alınmaktadır. Bunlar emek, sermaye, doğal kaynak (toprak) ve girişimcilik. Emek faktörünün üretim sürecinden aldığı pay ücret iken; sermaye faiz, doğal kaynak rant, girişimcilik faktörü ise kâr elde eder. Üretim faktörlerinden emek, çalışanların üretime sağladığı her türlü katkıdır. Öte yandan bu yazıda neoliberal politikaların emekle ilişkisi ele alınacağından, neoliberalizmden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Neoliberalizm, dünyanın en büyük krizlerinden biri olan 1973 petrol krizi ile uygulama alanı bulmuştur. Liberalizmin bu yeni versiyonu, devletin piyasalara olabildiğince az müdahale etmesi gerektiği savı üzerinedir. Peki Keynesyen uygulamalardan neoliberal

uygulamalara yön değiştiren bu iktisadi düşünce yapısında emeğin payına da bir şeyler düşmüş müdür? Literatür incelendiğinde emeğin neoliberal politikaların etkisiyle esnek, geçici veya tam zamanlı olmayan işlerde istihdam edilen, düşük maaşlarla çalışan, sendikal haklardan yoksun, geçici işlerde çalıştığı için bir konuda uzmanlaşma sağlayamayan bir yöne evrildiğine dair çalışmalar görülmektedir. Bahsedilen bu durumlar yalnızca vasıfsız işgücünde değil vasıflı işgücünde de bulunmaktadır. Neoliberal politikalarla düşen reel ücretler gelir ve servet dağılımında bozulmaya yol açmakta¹, İslam iktisat düşüncesinin temel karşı duruşu olan paranın temerküzüne ve servetin yalnızca zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç olmasına² sebep olmaktadır.

Tablo 1 Labor share of gross domestic product (GDP), 2004 to 2019. Our World in Data

Yukarıdaki tabloda emeğin GSYH'dan aldığı pay 2004-2019 yılları arasını kapsayacak şekilde verilmektedir. Tabloya göre dünya ortalaması ele alındığında emeğin aldığı pay bahsi, geçen 16 yıl içerisinde %54.1'den %52.6'ya düşmüştür.³

İngiliz iktisatçı Guy Standing, önceki paragraflarda bahsedilen neoliberal etkiyle ortaya çıkan durumları incelemiştir. İşgücünün güvencesizleşmesi, fordist üretim sisteminde yer alan uzun zamanlı işlerin yerini kısa zamanlı istihdam süreçlerine bırakması, kişilerin bulundukları bu gibi işlerde bir meslek kimliğine haiz olamamaları durumlarını inceleyerek 'Prekarya' kavramını ortaya atmıştır⁴. Prekarya, precarious (güvencesiz) ile proletaryanın birleşiminden oluşan bir kavramlaştırmadır. Standing'e göre prekarya, işçi sınıfından daha düşük bir sosyal tabakadır. Bu sınıfın işçi sınıfı benzeri örgütlenmesi zordur. Prekarya sanayi toplumunda çalışan işçilerin güvencede olduğu fakat kendisinin güvencesiz olduğu çeşitli alanlara sahiptir⁵.

Kendini sürekli geliştirmek zorunda hisseden ama belirli bir eğitim seviyesine sahip olsa bile bir uzmanlaşma elde edemeyen, yarınından

kaygılı, insani geçim seviyesine ulaşamayan veya ulaşabilmek için farklı işlerde çalışmak zorunda kalan kişilerin daha fazla derdimiz olması gerekmektedir. Toplumun kuşatıcılığı "olması istenen" değil "olması gereken"dir. İslam ekonomisinde önceliğin insanlık onurunu korumak olduğu, esas olanın birikim değil, dağılım olduğu; günümüz sisteminin nasıl böyle bir yapıya dönüşeceği, arayışımızın merkezindeki konulardandır. Nahl Suresi 71. Ayette geçen 'Seva' kelimesi üzerine daha fazla zihinlerimizi zorlayarak, insani standardın ne olduğu araştırılmalı, güvencesizliği ve kaygıyı beraberinde getiren gelir dağılımını ve servet dağılımını bozan bu sistemin sorgulamaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA;

Standing, G. 2014. Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf. Çev. Ergin Bulut. İletişim Yayınları. Our World in Data. Labor share of gross domestic product (GDP), 2004 to 2019. Erişim Tarihi: 01.07.23. <https://ourworldindata.org/grapher/labor-share-of-gdp?tab=chart&time=earliest..2019>.

¹ Örneğin yakın zamanda emeğin payına dair OECD ülkelerinde yapılan bir araştırmada nominal ücretlerin artmasına karşın yüksek enflasyon ve vergilerin reel ücretleri düşürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bkz. Double blow for workers as inflation drives real wages down and labour taxes up. <https://www.oecd.org/newsroom/double-blow-for-workers-as-inflation-drives-real-wages-down-and-labour-taxes-up.htm>.

Küresel ücret raporu adlı ILO (International Labour Organisation) tarafından yapılan bir diğer araştırmada ise Ukrayna savaşı ve enerji krizi ile büyümenin yavaşlaması ve dünyada enflasyonun artışı sebepleriyle orta gelirliilerin satın alma gücünü azaltmakta, düşük gelirliiler ise yaşanan bu olumsuz süreçten en fazla etkilenen grup olarak ortaya çıkmaktadır. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_862321/lang-en/index.htm.

² Haşır Suresi, 7. : Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir).

Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı cetindir.

³ Konu küresel düzeyde ele alındığından ülkeler arası gelişmişlik farklılıkları ile ilişkilendirilebilecek ücret değişimlerine değinilmemiştir.

⁴ Prekarya kavramı ilk olarak Standing tarafından kullanılmamış, farklı fakat yakın diyebileceğimiz şekillerde öncesinde de kullanılmıştır.

⁵ Bu alanlar emek piyasası güvenliği, istihdam güvenliği, iş güvenliği, çalışma güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, gelir güvenliği, temsil güvenliği.

Sıtkı ABDULLAHOĞLU
İEE Başkanı

AYETLE GELENLER

AKABE/SARP YOKUŞ/SOSYAL SORUMLULUK

BELED 10-17

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(۱۰) فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ (۱۱) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (۱۲) فَكُ رَقَبَةً (۱۳) أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ (۱۴) يَتِيماً ذَا مَقْرَبَةٍ (۱۵) أَوْ مِسْكِيناً ذَا مَتْرَبَةٍ (۱۶)

Ona apaçık iki yol gösterdik. (10) O, zor olanını göze alamadı. (11) Zor olan yol hangisidir, nereden bileceksin? (12) Zor olan, hürriyetini kaybetmiş birini kurtarmaktır. (13) Veya kıtlık gününde birinin karnını doyurmaktır. (14) Yakınlarından bir öksüzü (15) veya bitkin hale gelmiş bir çaresizi kurtarmaktır. (16) Aynı zamanda (Allah'a) tam güvenen, birbirine sabrı /duruşunu bozmamayı tavsiye eden ve merhameti tavsiye eden biri olmaktır. (17)

Beled suresinin bu bölümü, vahyin hayata bakışını inanç ve sosyal sorumluluk açısından en derin hatlarıyla değerlendirmektedir. Hayatın bir yönüyle ne kadar çetin olduğunu ortaya koymakla birlikte asıl zorluğun, zorluklar içinde yaşayan insanlara destek olma yolunu tercih etmek olduğunu anlatmaktadır. Öyle anlaşıyor ki, en meşakkatli kısım ise özgürlük mücadelesine destek olmaktır. Sonrasında ise en darlık zamanlarında ekonomik paylaşımda bulunmak ve bütün bunları inanç ve merhamet hassasiyetinde yapmaya devam etmektir.

Anahtar Kelimeler: (العَقَبَةُ) El Akabe, (فك رَقَبَةً) Fekku Rakabe, (إطْعَمٌ) İd'am.

El Akabe kelimesi, El takısı dışında tutulursa kök olan kelime (عقب) AKB dir. Sözlükte, sarp yol, dağda bulunan çetin bir geçit, çıkması zor olan uzun ve yüksek bir dağ anlamına gelmektedir.¹Metinde El takısı ile gelmiş olması, belli bir yokuşu ifade içindir. Ancak burada mecazi zorlukları anlatmak için kullanıldığı, kelimenin kullanımının ardından akabe ile neyin kastedildiğinin izah edilmesinden anlaşılmaktadır.

Fekku Rakabe, ifadesinde ise iki kelime bulunmaktadır. Ancak adeta bir deyim haline geldiği için birlikte açıklama getirmenin daha doğru olduğu değerlendirilmektedir. Fekk (فكك) kelimesi sözlükte, ayırmak, çözmek, rehineyi, kurtarmak, köleyi azat etmek anlamlarına gelmektedir. Rakebe (رَقَبَةً) ise sözlükte boyun demektir. Esareti simgeler. Boynu bağlı anlamında yani köle kelimesi yerine örfte kullanılagelmiştir. İkisi bir arada yani Fekku Rakebe şeklinde kullanıldığında, esaret zincirini kırmak, insanları özgürlüğüne kavuşturmak anlamındadır.

İd'am, kelimesi (طعم) TAM kökünden türetilmiştir. Sözlükte gıdaya isim olarak hem de fiil olarak gıda almak şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca tatmak, doymak anlamlarına gelmektedir. Metinde geçtiği kipiyle yedirmek, doyurmak demektir. Ayetlerin daha önceki dönemlerdeki tefsir sahipleri tarafından yapılan yorumlarının görülmesi, güncel anlamdaki yorumlara katkı sağlayacaktır. Maturidi, ayetleri yorumlarken, bu hayatın insan için bir yorgunluk sebebi olduğunu ancak kim hangi yorgunluk tipini seçerse ona göre değer kazanacağını anlattığını ifade etmektedir. Aynı zamanda insanlara önemli bir kısım nimetler verilerek onların da önemli tercihlerde bulunmaları teklif edilmektedir. İki yoldan birinin zor olduğu baştan belirtilmektedir. O zorlu yolun içinde özgürlük mücadelesine destek olmak ve zor zamanlarda yakınardan başlamak üzere insanlara destek olmak vardır. Yalnız zor olan yola girilse de yapılan tüm mücadeleler iman ve gölgesinde ve sosyal sorumluluk anlayışı içinde sabır ve merhametle yapılmak zorundadır. Aksi durum boş yere heder edilmiş servet anlamına gelmektedir ve sahibine bir katkı sağlamayacaktır, değerlendirmelerinde bulunmaktadır. Zemahşeri de, ayetlerle ilgili olarak, hayatta insan için zor ama kıymetli olan yol insanlara faydalı olmak için riske girmek ve kritik zamanlarda paylaşımda bulunmaktır. Ancak bütün bunları iman ve salih amel doğrultusunda yapmak şarttır. Aksi halde salih amel olması mümkün değildir. Bir de bütün bunları yaparken çevredeki tüm varlıklara karşı doğru bir davranış ve söylem içinde bulunmak gerekmektedir. Doğru davranış ve

söylemin iki temel unsuru da sabır ve merhamettir, yorumlarında bulunmaktadır. Elmalı ise, hakikati idrak edemeyen bir kısım insanların kendi kendilerine doğru buldukları yolda servetlerini harcayarak çok iyi iş yaptıklarını iddia etmektedirler. Oysa işi gerçekten doğru istikamette yapmak gerekmektedir. Zira doğruyu görsünler ve doğru konuşsunlar diye onlara iki göz ve dil verilmiştir. Bunu vereni akıldaki tutmaları gerekmez miydi? Bu büyük nimetleri veren aynı zamanda doğru istikameti de gösterendir, gerçeğini idrak etmeleri gerekmez miydi? Demektedir. Aynı zamanda yapacakları harcamaları, özgürlük mücadelesi yolunda ve zor zamanda da olsa insanlara yardım etmek amaçlı yapmalıydılar. Ama bütün bunları da iman ve salih amel çerçevesine oturtmak zorundalar yoksa her şeyi yaratan ve yaptıkları her şeyi gören onların yaptıklarını da görür ve yaptıklarını boşa çıkarır, demektedir. Sosyal sorumluluk başlığı altında işlenen bu ayetler, çağları aşan özellikte bir muhtevayı günümüze de günüz sonrasına da taşımaktadır. İyi bir müminin iyi bir insani sorumluluk üstlenmenin kriterlerini sıralamadan önce böyle hayat tercihinin bir hayli zorlu bir yol olduğunu hatırlatmaktadır. Konunun zorluğu şartların sıralamasında kendini göstermektedir. Öncelikle insanların boyunlarına geçirilmiş esaret halkalarının kırılarak onları özgürleştirme mücadelesinin birinci sırada yer alması fevkalade dikkat çekicidir. Bizatihi kölelik denilen ilkel sistemin devrede olduğu zamanlarda son derece can yakıcı olan bu insani sorunun ortadan kaldırılması mücadelesi öncelikli bir mücadele olarak takdim edilmektedir. Bunun insanlar için çok zor bir mesele olması hasebiyle sıralamada birinci sıraya yerleştiği

anlaşılmaktadır. İyi bir insan sosyal sorumluluk bilincine sahip bir insandır. Bu insanın da hayat içinde yapması gereken en önemli mücadelenin özgürlük mücadelesi olduğu belirtilmektedir. Bu elbette kişinin kendi mücadelesi değildir. Kastedilen başkalarının özgürlükleri için mücadele etmek, fedakarlık yapmak ve gerektiğinde de harcama yapmaktır. Bu tavrı hemen, mağdur durumda olan insanlara tüm sıkıntılara rağmen ekonomik yardımda bulunma görevi takip etmektedir. Bu insan grupları ile ilgili olarak yapılan tanımların sıkıntıda had safhada olanları tarif ettiği görülmektedir. Aynı zamanda yakından uzağa ilkesinin de işletilmesi ve böylece sosyal sorunların sistematik bir şekilde giderilmesi istenmektedir. Bütün bu zor yolculuk büyük bir insani olgunluk, hassasiyet ve duyarlılıkla sürdürülmelidir. Bütün bu sorumluluklar yerine getirilirken, varoluş anlamında doğru bir yönelişin sahibi olmak olmazsa olmaz bir şart olarak takdim edilmektedir. Bu inanç doğrultusunda kaliteli ve iyileştirici davranışlar içinde bulunmak aynı derecede bir ilke olarak sürdürülmelidir. Bu yolun ukalalığa asla tahammülü olmadığı anlaşılmaktadır. Vahiy öğretisi çevreye karşı duyarlı ve bahsedilen hassasiyetleri yerine getirme makamında bulunan insanlara böyle bir hak vermemektedir. Sorumluluğu yerine getiren insan aynı zamanda çevresiyle sabır ve merhamet ilişkisi içinde olmak zorundadır. Bu tutumlar tanımlanan sorumluluğun son derece önemli birer altyapısı mahiyetindedir. Hem kendisinin sabırlı ve merhametli olması hem de kendisine sabır ve merhamet tavsiyesinde bulunulmaya açık olması beklenmektedir

¹ Müfredat, AKB maddesi, ² Müfredat, FKK maddesi, ³ Müfredat, RKB maddesi, ⁴ Müfredat, TAM maddesi, ⁵ Tevilat'ul Kur'an ilgili ayetlerin tefsiri, ⁶ Keşşaf, ilgili ayetlerin tefsiri,

⁷ Elmalı, ilgili ayetlerin tefsiri,

SÜNNETLE GELENLER

CENNETİN GÜVENCESİ AHLAKİ VE PRATİK TUTUMLAR

Peygamber Efendimiz, “Bana kendi adınıza altı şeyin güvencesini verin, ben de size cennetin güvencesini vereyim: Konuştuğunuzda doğru söyleyin, söz verdiğinizde sözünüzü tutun, size (bir şey) emanet edildiğinde ona riayet edin, iffetinizi koruyun, gözlerinizi (bakılması yasak olandan) sakının ve ellerinizi (haramdan) çekin.”

23137 İbn Hanbel, V, 323.

Sünnetten bahsedildiğinde bir hayat örnekliliği olduğundan bahsedildiği artık bilinmektedir. Bu örneklik vahyin pratik hayattaki karşılığı olma noktasındaki en kritik örnekliliktir. Varoluşsal anlamda bir gerçekliğin en tecellisidir. Bu sistemin son temsilcisi, Allah Resulü Hz. Muhammed SAV'dir. Onun risalete dayalı ve onu uygulama anlamındaki tüm duruşları sünneti ifade etmektedir. Bunu bazen sözlü olarak ifade etmekte, bazen davranış olarak ortaya koymakta ve bazen de yapılan davranışları olumlama anlamındaki tutumuyla belirlemektedir.

Yukarıda altı madde olarak sıralanan konular sadece bir hadis metninde rivayet edilen başlıkları ihtiva etmektedir. Ancak sadece bunlar dahi bir hayatı düzgün bir şekilde yaşamın ve paylaşmanın gereklerini yeterince ortaya koymaya muktedir gözükmemektedir. İlk ilke, “konuştuğunuzda doğru konuşun!” şeklindedir. Bugün için daha fazla sorun haline gelen söze güven (ahde vefa) konusu insanlık için son derece önemli bir iletişim ve güven sorunudur. Bir toplum düşünelim ki orada konuşulan her söz doğru sözdür. O toplumdaki inanlar arası güven ilişkinin yüksek kalitesini hayal edebilirsiniz. O toplumda ne ekonomik anlamda bir aldatma, ne sosyal anlamda bir sözün güvensizlik sorunu endişesi söz konusu olur. Hayatın her alanındaki sözlerin doğru üretildiği ve doğru dolaştığı düzlem çok gerçekçi bir düzlemdir. Hayal

edilebilecek en huzurlu iklim sadece doğru sözün egemen olduğu bir düzlemde dahi gerçekleşebilir. İkinci ilke, “söz verdiğinizde sözünüzü tutun!” talimatıdır. Hiç şüphesiz bu sözler Allah Resulüne inananları bağlamaktadır. Ancak hiç akıldan çıkarılmamalıdır ki bunlar aynı zamanda tüm insanlık için geçerli kurallardır. Bu kuralları kim uygularsa karşılığındaki güzellikleri de yaşayabilir. Sadece Müslüman insan yaşayacak diye bir sınırlamadan bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzdendir ki bu ilkeler gerçek anlamda evrenselidir. Ne dönemselidir ne lokaldir ne de dinsel bağlamdan ibarettir.

Üçüncü ilke, size emanet edildiğinde ona riayet edin! İlkesidir. Emanete riayet hayatın en kritik noktalarından birini tam toparlama talimatıdır. Biraz kapsamı geniş alındığında adeta içine almayacağı konu kalmamaktadır. İnsan kendisinden itibaren çevreye doğru bakışını genişlettikçe ne kadar çok emanete muhatap olduğunu görecektir. Kendisine verilen can, mal, eş, çocuk ve diğer tüm nimetler birer emanettir. İşte bu sözle onlara hakkını verecek şekilde davranması kendisinden istenmektedir. İlk olarak idrak aşamasına geldiğinde düşünmesi gereken emanet tevhid emanetidir. Bu sırrı yakaladığında zaten hayatın tüm emanetlerini doğru anlamak ve gereğini yerine getirmek gibi bir öğretinin içine de girmiş olacaktır. Daha basit ölçeklerde kendisine biraz sonra geri alınmak

üzerine verilen tüm emanetler de bu kapsamdadır. Buna riayet etme, kültürün egemen olduğu bir iklimde ne kamusal sorunlardan ne yolsuzluktan ne hırsızlıktan ne de kamu imkanlarını yanlış kullanmaktan bahsetmek mümkün değildir. İşte emanete riayet ilkesi böyle bir ilkedir. Emanete riayet hakkıyla yaşatıldığında, hayatı düzeltici, tasarlayıcı ve inşa edici sonuçlar doğuracak güçtedir.

Dördüncü ilke, "ıffetinizi koruyun!" ilkesidir ki, hangi toplum için yapılacak olursa olsun iyi bir gözlem iffetsizliğin ürettiği sorunların toplumlar için gerçek anlamda sorunların kaynağı olduğu anlaşılabacaktır. İffet konusu sadece cinsellikle izah edilecek sınırları olan bir konu değildir. Adeta hayatın her yönüyle ilgili tüm utanma boyutlarını da içine almaktadır. Zira bizim dilimizde yer alan ar kelimesi son derece büyük bir ahlaki güzelliği ifade eden bir kavramdır. Arsızlık ise her tür sınır aşımını, hadsizliği, edepsizliği ifade için kullanılır. Eğer birisi arsız olarak niteleniyorsa ondan uzak durulması da isteniyor demektir. Bu ahlaki öğretiyi kuşanan her birey kendisinden itibaren çevreye doğru edep halesi yaymaya başlar ki ne kadar yaygınlaşırsa o kadar düzgün bir toplumun hayat bulmasına imkan verir. Bunun da bir anlamda bulaşıcı olduğunu kabul etmek gerekir. Güzel örnekler kendilerini tekrar ettirirler. O yüzden bu ilke de son derece kökten düzen sağlayıcı ilkelerdendir.

Beşinci ilke, "gözlerinizi sakının!" şeklindedir. Gözlerin sakınılması ilginç bir kuraldır. Aslında işin özünde sana ait olmayan hiçbir şeye göz dikmemek anlamında bir disiplini ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Bunun öncelikli olarak cinsler arasındaki yaklaşmayı önleyici olması açısından önemlidir. Yaşanması muhtemel olan cinsel suçlarla ilgili tedbir açısından fevkalade ön alıcı bir eğitim olduğu bilinmelidir. Esasen tesettür gibi bir emrin gerekliliği de burada saklıdır. Gözlerin sakınılması, harama bakılmaması yanlış giden yolda ilk adımların daha baştan kontrol edilmesi anlamına gelmektedir. Böyle bir ilkeyi hayat anlayışı haline getiren insanlar doğal olarak ardından gelme ihtimali olan tüm arızaları da peşinen engellemiş olmaktadır. Zaten hayat içerisinde oluşan suçların çok önemli bir kısmının kaynağı maalesef cinsel sorunlarla ilgilidir. Cinsel iletişimin sadece meşruiyet alanı içinde kalması yığınla sorunu önleyici bir tedbir özelliğindedir.

İffetin de en önemli gereklerinden bir tanesi, yanlış ve mahrem olmayanla cinsel iletişimdir. Altıncı ilke, ellerinizi (haramdan) çekin! şeklindedir. Ellerin haramdan çekilmesi, sana ait olmayan herhangi bir şeye gayri meşru yollarla

sahip olmaya niyetlenmemek anlamına gelmektedir. Böyle bir duyarlılığın hâkim olduğu bir insanlık atmosferi ciddi anlamda güven atmosferidir. Hakkanîyet atmosferidir. Kendisinin olmayanı tam anlamıyla haram kabul eden kamu yöneticisi tüm halkın güvencesidir. Hiçbir gerekçe bu sınırı aşmayı meşru gösteremez. İnanan tüm insanlar böyle bir işlem yaptığında küçük büyük demenden mutlaka onun bedelini çok ağır ödeyeceğinin bilincinde olmak zorundadır. Bu öğretinin sistemi budur.

*TDV, Hadislerle İslam

ESMA VATANDAŞ

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

MONZER KAHF İLE İSLAM İKTİSADI ÜZERİNE

“ İslam ekonomisi oldukça basittir! İslamidir ve İktisadidir. Gerçektir. Bizim öncelikle sistemi sorgulamamız gerekiyor! Bu sahte [fake] ekonomiden kurtulmamız gerekiyor! ”

Monzer Kahf

Dr. Monzer Kahf, 2023, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü araştırmacıları olarak, İslam iktisadının önde gelen isimlerinden İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Monzer Kahf ile modern ekonomi ve sistem üzerine bir röportaj gerçekleştirdik. **Röportajda günümüzdeki “fake” [sahte] ekonominin artık gerçek ekonomi modeline dönmesi gerektiğini ifade eden Kahf, sistemin sorgulanması ve yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurguluyor.**

■ Merhabalar Sayın Hocam, bildiğiniz gibi İslam iktisadının tanımı ve temel varsayımları çokça tartışılıyor. Siz İslam İktisadı'nı nasıl okuyorsunuz ya da iktisadın İslami biçimini nasıl okumak gerekir?

İslam iktisadı hem İslamî'dir, hem de iktisadidir. Birçok insan maalesef genellikle bu iki açıdan birini ihmal ediyor. Şeriat sahibi insanlar, İslam ekonomisini fıkıh'ul muamelat zannederler. Fıkıh aslında hukuktur. Fıkıh İslam ekonomisinden çok farklıdır. Bir adım daha ileri gidersem İslam iktisadının metodolojisi ve amacı fıkıh'ul muamelat'ın neredeyse tam tersidir. Biz, insanların bir şeyi neden yapmaları gerektiğini değil, neden yaptıklarını anlamaya çalışırız. Tabii şeriat çerçevesinde! Şeriat davranış çerçevesini oluşturur, ancak İslam ekonomisi içsel şeyleri sorar, böylece biz de bu içsel dünyaya cevap veren politikalar üretiriz. Bu manevi dünyayı bilmeden bir politika önerebilmemiz mümkün değildir. Size bir örnek vereyim; Fedakârlık [alturizm], her yönüyle fıkıh konusunun dışına çıkar, çünkü fıkıhta sadece yapılması ve yapılmaması gerekenlerle ilgilenirsiniz. Fedakârlık, sadece Müslümanlarda değil, tüm insanlarda var olan bir duygu, hümanist bir hissedir. Fedakârlık eğer tüm insanlıkta mevcutsa bir anlam ifade eder. Aksi takdirde sadece şeriat kanunları çerçevesinde

davranan bir Müslüman ne derece fedakâr olabilirdi? İslam ekonomisinde önemsedığımız şey, insanların davranışlarındaki güdülerini anlamaktır. Fıkıh bunu yapmaz. Fıkıh, niyetlere hiç bakmaz; hatta niyetler gizlidir. Sadece formalitelere, şekillere bakıyoruz: Ne yapılmalı ya da ne yapılmamalı? İslam iktisadı alanı olarak fıkıhtan oldukça farklıdır. İslam iktisadı, üretici ve tüketici davranışlarının yasal şekli olan şeriat çerçevesinde incelenmesidir. İslam iktisadında pek tabii ki bir insanın inancı, imanı meseledir; kişinin davranışının doğrudan belirleyicisidir. Fakat biz salt fıkıh çerçevesinden ekonomiye bakmıyoruz. Biz bir ahlaki çerçeve de sunuyoruz. İslam ekonomisi, İslami çerçeve içinde bir ekonomidir. Fıkıh değildir. Şeriat değildir. Ne yazık ki piyasada pek çok ekonomik yazı sadece fıkıh ele alıyor ve "İslam İktisadı" başlığını taşıyor. Hiç iktisat bilmeyen birçok kişi bu metinleri yazanları "İslam iktisadı uzmanı" olarak adlandırıyor. İslam iktisadının iki unsuru vardır. Biri "İslami", diğeri "İktisat". Bunu kaçırmamalıyız.

■ **Sayın Hocam, İslam iktisadının en önemli özelliğinin başında ana akım iktisadın piyasacı yaklaşımının aksine insan merkezli bir bakış açısıyla iktisadi hayata yaklaşması geliyor. Sizce bu iki ayrımı yeterince iyi okuyup ayrıştırabiliyor muyuz?**

İslam ekonomisinde baktığımız alanın ne olduğuna bağlıdır. Örneğin adalet ve kalkınma! İslam Ekonomisi, kalkınma teorisinin en iyi örneklerden biri olabilir. Örneğin Singapur'da yapılan buydu. 1900 ile İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi arasındaki dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılanlar buydu... Bu insan yaşamını iyileştirebilme kaygısıdır. Bu kalkınmanın nihai amacıdır. Bunun örnekleri maalesef Müslüman aleminde de son 30 yıldır Malezya ve Türkiye örneği dışında yeterince yok. İfade ettiğim üzere II. Dünya Savaşı'na kadar ABD ekonomisinde gerçekten iyi bir performansla sahibiz. Ve belki de kalkınmacı bir Singapur... İnsani yetenekleri ve kapasiteyi arttırarak yüksek bir ekonomik gelişme oranına ulaşan bir diğer örnektir. Türkiye ve Malezya bu konu daha alt seviyelerdedir. AK Parti iktidara geldiği ilk on yılda bu konuda spesifik adımlar atmış ve ilerleme kaydetmiştir. Fakat sonraki 10 yıllık dönemde yolsuzluğun, özellikle 2012, 2013'ten sonra arttığını görmekteyiz. Biz Singapur'daki ekonomik kalkınma konusunda

ekonomi politikası çok daha İslami buluyoruz çünkü o, insan yaşamını iyileştirmeyi daha çok önemsiyor. Burada Suudi Arabistan'ı, Katar'ı ya da Kuveyt'i kalkınmacı bir ekonomi olarak örnek gösteremeyiz. İnsanoğlunun daha fazla üretme ve başkalarına daha fazla fayda sağlama yeteneğini artırmadık. Bu büyük bir farktır. İnsani üretimde Singapur tarzında bir kalkınmaya teşvik etmek kesinlikle %300 İslamî'dir ve gayrimüslim eliyle yapılmasına rağmen İslam ekonomisi içindedir. Ama bizim esas çağrımız bu olmalıydı. İslam Ekonomisi yolsuzlukla mücadele etmek zorundadır. Bu çok önemli bir konu ve biz çok fazla kaynağa ve küçük nüfusa sahip ülkelerde bu tip durumlara rastlamıyoruz.

■ **Türkiye'de siyasi irade de sıklıkla İslam iktisadının temel prensiplerini ve kaynaklarını dile getiriyor. Buradaki yaklaşımı nasıl değerlendirmek gerekir?**

Sistemi değiştirmek için kesinlikle siyasi iradeye ihtiyacımız var. Türkiye aslında kapitalist bir sistem altında yaşadık fakat ekonomik olarak faşist bir yönetime yakındı. Çünkü devlet merkezli bir iktisadi yönetim biçimi vardı. Günümüzde faiz oranlarını düşürmek önemlidir fakat bunun ötesinde sahte bir ekonomi ile mücadele etmemiz gerekir. Bir kişiden bir başka kişiye para transfer etmek gerçek bir ekonomiyi ortaya çıkarmaz. Ekonomide gerçek olan servet miktarını üretip ortaya çıkarmaktır. Bu noktada borsada örneğin çok ciddi reformlara ihtiyacımız var. Spekülasyonları azaltmamız gerekiyor. Bu imkânsız değil. ABD'de insanlar konut piyasasını speküle etti ve 2008 Dünya ekonomik krizi ile karşılaştık. Burada Singapur örneğinin spekülasyonlarla olan mücadelesine bakmakta fayda var. Spekülasyonlara karşı engeller inşa ettiler. Ev satışlarında belirli şartlar ortaya koydular. Örneğin bir ev satın aldığınızda "onu belirli bir süre geçmeden satamazsınız" dediler. Oysa bugün konut sektörlerinde sürekli bir yeniden satış var. Bu da spekülasyonlara sebep oluyor. Benzer şekilde borsada da böyle. Bugün bütün ekonomiler borsadaki spekülasyonun azaltılmasını tartışıyor. Örneğin, bir hisse senedi alırsanız, en az üç ay geçmeden satamazsınız. Değişim adım adım ve kalkınma merkezli olmalıdır. Talepler hem aşağıdan yukarı, toplumdan siyasi karar alıcılara yükselmeli hem de yukarıdan aşağı, siyasi elitlerden, karar alıcılardan, bürokrasiden halka gelebilmelidir. Bu noktada tarihsel deneyimlerimizin de mevcut olduğunu unutmamalıyız.

■ Hocam bugün modern ekonominin temel açmazları nelerdir? Kapitalizmin bu periyodik krizlerine alışmak daha ne kadar sürecek?

Bir kere kapitalizmi kendi içinden ortadan kaldırmamız gerekiyor. Kapitalizm bir anda ortaya çıkmadı. Bir parti ideolojisi onu ortaya koymadı. Kapitalizm doğal bir şekilde gelişti. Kapitalizm kısa sürede çok hızlı bir şekilde zengin olabilme arzusuna dayandı ve çok fazla büyüdüğünde korkunç bir hale geldi. Faiz de bu durumu pekiştirdi. Oysa finansmanın ana aracı mal ve hizmet üretmektir. Türkiye ekonomisinde bile kredilerin boyutu, finansın boyutu GSMH'nin kat kat üstündedir. İhtiyaç duyulan şey, bu finans boyutunun aşağı inmesi, işlemlerin kendisi için gerekli olan işlemlerin boyutuna düşmesidir. İster bir ürünü piyasaya sürmek isterse bir ürünü satmak olsun, her bir finans sözleşmesinde gerçek bir piyasa ögesinin transferini yapmalıyız, ihtiyaç duyulan değişiklik budur. Bu değişiklikler adım adım olacaktır.

■ Gerçek bir ekonomiye ulaşabilmek için kritik adımlar nelerdir peki?

Burada en kritik adım sınırlar koymak olacaktır. Bir numaralı iş, bankalar arası işlemi azaltmaktır. Çünkü bankalar arası işlemin hepsi esasında bir girişe dayanır. Örneğin ben bir bankayım ve bir başka bankaya faiz üzerinden finansman sağlıyorum. Bu işlem ekonominin özünde bir değişiklik teşkil etmez. Neden? Çünkü aslında bu bir borcun devridir. "Bana borçlusun çünkü sana finansman verdim ve bunu başka bir bankaya ya da merkez bankasına havale ediyorum." demektir bu. Peki böyle bir işlemin ekonomiye faydası var mıdır? Yeni bir ürün olarak GSMH'a eklenilebilir mi? Son zamanlarda altın alım satımını sınırlayan, bazı vergiler getiren çeşitli önlemler alındı, ancak bu henüz yeterli değil.

■ Bugün İslami bankacılık sektörün sadece %5'ine hâkim. Buradaki temel sorun nedir? Toplum mu islam iktisadına ilişkin yeterince bilinçli değil?

Eğitimli insanlara çok ihtiyacımız var. Kısa vadeli planlara değil, insanları ikna edebilecek uzun vadeli planlara ihtiyaç var. İnsanlar gayrimenkulü sadece gelecek ay satmak istedikleri için alıyorlar, gerçekten kullanmak istedikleri için değil. Burayı

kiraya verip kiradan yararlanmak istiyorlar. Sonra da ev fiyatlarındaki bu artış için gerekçeler arıyoruz. Tüm bunlar çok hızlı kazanabilme arzusundan kaynaklanıyor. Yüksek enflasyona sahip olduğumuz sürece bu zihniyet değişmez. Döviz kurunu ve enflasyonu düşürürsek toparlamaya başlayacaktır. Böylelikle insanlar kendilerini daha stabil bir zeminde daha kararlı hissedeceklerdir

“Eğitimli insanlara çok ihtiyacımız var.”

■ İslam'da vergi hakkında ne düşünüyorsunuz? Nasıl toplanmalı veya nasıl dağıtılmalıdır?

Bu esasen ekonomilere bağlıdır. Biz esasen vergileri sevmiyoruz. Bürokrasi büyük bir yüküdür. Bürokratik yükü azaltmak gerekiyor. Türkiye gibi bir ülkede, büyük bir hükümete ihtiyacınız yoktur. Örneğin noter yükünü azaltmak, maliyetlerin de düşmesini sağlayacaktır. Devletin üzerindeki yükü de azaltacaktır.

İslam ekonomisine göre bizim bol miktarda doğal kaynağımız vardır. Doğal kaynaklar, bireylere değil, tüm topluma aittir. Türkiye'deki yoğun bürokrasi nedeniyle çok karmaşık bir vergi sistemimiz var. Muhtemelen ABD'deki vergi sisteminden çok daha karmaşık. Bu Türkiye gibi kadim bir ülke için normaldir, ABD göreceli olarak yeni bir ülkedir. Vergi toplama süreçlerindeki bu karmaşıklığı azaltmamız, basitleştirmemiz ve doğrudan vergiyi teşvik etmemiz gerekiyor.

■ Ekonominin de bir güvenliğe, iktisadi akışın sürekliliğinin ve sıhhatinin de korunmaya ihtiyacı var. Ekonomide bir çeşit "Güvenlik Sistemi"ni tesis edebilmek mümkün müdür?

Tüm piyasalarda, özellikle finans piyasasında, kalite için bir denetleme sistemine ihtiyacınız var. Bunun İngilizce tabiri "whistle blower"dır. Whistle blower herhangi bir kuruluş içindeki kanuna aykırı uygulamaları kamuya veya yetkili makamlara aktaran, ilgili konumları bilgilendiren kimsedir. Otoriteye daha yakın, yargı sistemine benzer ama adli süreçlerden

ziyade daha doğrudan bir kanal oluşturulabilmelidir. Gerekğinde bu sistem adli makamlarla da uyumlu bir şekilde çalışmalıdır.

Her piyasada neler olup bittiğini, ne yapılmakta olduğunu, önceden uyarabilen veya büyük bir soruna ulaşmadan erken uyarı verebilen muhtesip tarzında bir teşkilatlanma oluşturulabilir. Bu tür bir teşkilatlanmaya sadece pazar ekonomilerinde değil, aynı zamanda hükümette ve sivil toplumda da ihtiyaç var. Bu teşkilatlanma gerektiğinde tedbir alabilmeli ya da sorunu daha yüksek bir makama taşıyabilmelidir. Özellikle emlak piyasası ve araç satış piyasası gibi spekülasyonun oldukça yüksek olduğu piyasalarda bir önlem almaya ihtiyaç var. Umutlu olmak gerekiyor. Merkez Bankası tek başına böyle bir sistemi, herkes tarafından dikkate alınabilecek böyle bir teşkilatlanmayı kendi başına üretebilecek kudrete sahip değil.

■ İktisat, insanın bu dünyadaki tekamülünde ve ahirete hazırlanmasında bir araç olarak görülmelidir. Ne yazık ki günümüzde salt dünyevi ekonomik refah hedef alınmakta ve kapitalist tutkular insanı bir “araca” dönüştürebilmektedir. Kısaca sorsak: Peki ne yapmalı?

Kendi toplumuna yeterli ihtiyaçları üretemeyen ekonomiden bahsettiğimizde, insanların da kendi ihtiyaçlarının peşinden koşması doğaldır. Yani bu koşullar altında ne gerçek bir ekonomiden ne de insanlara ahiretten bahsedebilirsiniz. Bir kere önce kalkınmadan başlamanız gerekiyor. Ancak kalkınmanın belirli bir seviyesine ulaştıktan sonra ekonomiden bahsedebilirsiniz, üretimden bahsedebilirsiniz ve de zaruri gerekliliklerin ötesinde diğer sosyal ihtiyaçlar için kaynaklar ayırabilirsiniz. Fakat; geri kalmış sistem yüzünden, spekülasyon yüzünden, servetin birkaç elde toplanması yüzünden, yolsuzluk yüzünden, bütün bir iktisadi akışı elinde tutan birkaç kurum yüzünden zor zor ihtiyaç maddelerini üretebilen ekonomilerde bu mümkün değildir. İnsani bir kalkınma için mücadele etmek halihazırdaki iktisadi pratiğin ötesindedir. Bugün artık tıbbi çalışmalarda şizofreni bile tedavi edilebiliyor. İnsan kaynağının, kalitenin iyileştirilebilmesi için kaynak ayırmamız gerekiyor. Türkiye’de ihtiyaç duyulan uzun vadeli bir vizyondur. Kısa vadeli çalışmalar bir servet üretmez sadece servet transferi gerçekleştirir. Siz ancak uzun vadeli bir ufukla zenginleşmeyi ve refahı tesis edebilirsiniz.

“Her piyasada neler olup bittiğini, ne yapılmakta olduğunu, önceden uyarabilen veya büyük bir soruna ulaşmadan erken uyarı verebilen muhtesip [Whistle blower] tarzında bir teşkilatlanma oluşturulabilir.”

■ Hocam, son soru olarak; Suudi Arabistan, Suriye ve ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde İslam iktisadı alanında çalışmalar yürüttünüz. Bugünse çalışmalarınıza Türkiye’de devam ediyorsunuz. Sizi Türkiye’ye ye taşıyan temel motivasyon neydi?

Ben hayatımı İslam iktisadına adadım. Beni Türkiye’ye getiren motivasyon da yine İslam iktisadının kendisidir. Amerika’daki çalışmalarımın sona geleneysel ve olağan bir şekilde “emekli” olup bırakıp gitmek istemedim. Emekli olmak benim için kolaydır. Beni buraya getiren de sahip olduğum tek şey: İnsanlara bir şeyler söyleyebilecek, insanlardan bir şeyler alabilecek bir enerjim hala var. Daha fazla bilgiye, daha fazla öğrenciye ulaşabilirim ve onların araştırma yapma noktasında kapasitelerini artırmaya yardımcı olabilirim. Beni buraya getiren başka bir sebep yoktur...

Yakup Yakar

Maruf Vakfı Genel Sekreteri

MARUF VAKFI 9. MÜTEVELLİ HEYET TOPLANTISI

30 Mart Perşembe günü Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı müteveli heyet üyeleri iftar programında bir araya geldi ve vakıf merkezinde 9. Müteveli Heyet toplantısını gerçekleştirdi.

Vakfın faaliyet raporunu sunan Maruf Vakfı Başkanı Yusuf Kalyoncuoğlu " Vakıf Yönetimi olarak bu dönemde yürüttüğümüz faaliyetleri iki ana başlık altında ifade etmek gerekirse bunlardan ilki Vakfın yapısal fonksiyonunu tahkim etmek, vakfı sürdürülebilir hale getirmek ikincisi ise vakfın eğitim amacı olarak belirlediği akademik konularda eğitim faaliyetlerini sürdürmektir. Vakfın yapısal boyutlarda ortaya konan hedefler cümlesinden olmak üzere Eyüp Sultan ilçesinde bulunan yerimizde inşaat faaliyetlerini başlatmak için gereken çalışmalara devam etmekteyiz. Zeytinburnu'ndaki arsamızla ilgili sizlerin yönetim kurulumuza verdiğiniz yetki doğrultusunda değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Vakfımızın İslam Ekonomisi konusunda uzun erimli akademik çalışmalar yapmayı hedeflediğini hepimiz biliyoruz. Vakfımız İslam Ekonomisi konusunda küresel seviyede geçerli olacak akademik üretimler yapmak için büyük bir gayret içerisinde" dedi. Vakıf bünyesinde eğitim faaliyetlerini sürdürmekle görevli birim olan İslam Ekonomisi Enstitüsü'nün başkanı Sıtkı Abdullahoğlu da konuşmasın-

da " Esasen vakfın varlığı hepimiz açısından bir iftihar vesilesidir. Çünkü çok özel bir alanla ilgili olarak çalışıyoruz. Vakfı kurarken vermiş olduğumuz karar; İslam İktisadı ile alakalı ciddi akademik çalışmalar yapmaktır. Bu kararı şu an itibarıyla elimizden gelen en yüksek dikkatle ve ülke imkânlarını, ülke sınırlarının yer yer uluslararası potansiyelin birçoğunu olabildiğince güzel tarzda değerlendirilerek bu faaliyeti yapmaya çalıştığımızı bilmenizi isteriz. İslam Ekonomisi gibi özel bir konuyu hayata aktarmak bizim açımızdan imani boyutta bir zorunluluk olma hüviyetindedir. Bir Müslüman olarak tabudi görevlerimizi nasıl yerine getiriyorsak aynı şekilde adeta dinimizin yaşanmasının diğer kısmı olan ekonomik boyutu da aynı hassasiyetle yaşamak gibi bir mükellefiyetimiz var. Uzun süren bir fetret dönemi sonrasında Müslümanlar olarak yeniden kendi değerlerimize dayalı bir hayat yaşama noktasında daha canlı daha istekli bir konumdayız. Bunun ilmi anlamda da desteklenmesi ve referansını tam olarak vahiyden ve sünnetten alan bir sistem üretiminin günümüz diline aktarılması gibi bir sorumluluk var. İşte bizim de üstlenmiş olduğumuz, yerine getirmeye çalıştığımız da böyle bir sorumluluktur" dedi.

Toplantı dilek ve temennilerle kapatıldı.

MARUF VAKFI İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ ARAŞTIRMACILARI VE HOCALARI İFTARDA BİR ARAYA GELDİ

Maruf Vakfı İEE Araştırmacıları iftarda bir araya gelirken programa Enstitü Başkanı Sıtkı Abdullahoğlu'nun yanı sıra Prof. Dr. Şakir Görmüş, Prof. Dr. Süleyman Kaya, Prof. Dr. Faruk Bal, Doç. Dr. İshak Arslan, Doç. Dr. Hakan Kalkavan, Doç. Dr. Serhat Yüksel ve Dr. İran Ersin de katıldı.

İftar programının ev sahibi olarak selamlama konuşmasını yapan Sıtkı Abdullahoğlu İslam ekonomisi programının içeriğini ve detaylarını anlattı. Öncelikle İslam ekonomisi enstitüsü olarak yapılan tüm çalışmalarda **"İslam ekonomisinin inşası gibi bir yüce ideale iklim oluşturmak için bir çaba"** niyeti olduğunu açıkladı. Bu niyeti önemsediklerini ve azimle sürdürmeyi istediklerini dile getirdi. Abdullahoğlu, sözlerine İslam ekonomisi enstitüsünün ve programının ortaya çıkış serüvenini anlatarak devam etti. 90'lı yıllardan itibaren İslam ekonomisine dair meseleler ve sorular gündeme gelmeye başlamıştı. Maruf vakfı olarak mevcut çalışmalardan ve bilgilerden hareketle birtakım cevaplar verilse de zamanla bu şekildeki genel cevaplar yetersiz kalmıştı. Bu sebeple İslam iktisadi dediğimiz alanı akademik olarak ele alma zorunluluğunu hissetmeye başlayan Maruf vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsünü inşa etti. Çok geçmeden bir İslam Ekonomisi Eğitim Programı oluşturuldu. Buna göre oldukça heterojen bir ekip oluşturacak biçimde araştırmacılar alındı ve zaman içinde giderek iyileşen ve gelişen multidisipliner dersler, müzakereler ile atölyelerden oluşan bir program geliştirildi

Abdullahoğlu'nun sözlerine katkı yapan Vakfın daimi hocalarından Doç. Dr. Hakan Kalkavan, araştırmacılar tarafından alana katkı yapabilecek yüksek lisans ve doktora tezleri ortaya koyulmasını özellikle önemsediklerini vurguladı. Diğer ön plana çıkan amacın ise İslami bakış açısıyla ele alınan ekonomik meselelerin normatif olarak yönlendirilebilmesi ve mevcut sorunlara çözüm üretimi olduğunu dile getirdi. Sözlerine İslam ekonomisi ve İslami Finans ayrımına dikkat çekerek devam eden Abdullahoğlu, olabildiğince İslam ekonomisi kısmına ağırlık veren nitelikli çalışmaları önceliklediklerini belirtti. Sözü devralan Süleyman Kaya, güncel hayatta karşılığı olmayan konuları çalışmanın bir zorluğu olduğuna dikkat çekti. Nassın ekonomik konularda belli ilkeleri olduğunu ve Müslümanların ekonomik hayatlarını bu ilkeler ışığında nasıl düzenlemeleri gerektiğini dile getirdi. İslam ekonomisinin ise bu ihtiyacı karşılayabilecek bir nizam oluşturmaya çalıştığını vurguladı.

Prof. Dr. Süleyman Kaya, **"Bugünün dünyasında Müslümanlar ekonomik meselelerine nasıl çözümler üretebilir?"** sorgulamasının yapılmasını önerdi. Kendisi bu sorgulamaya **"Müslümanların bugünün dünyasına ve sorunlarına vakıf olmaları gerekir. Liberalleşmekten ve nassları göz ardı etmekten uzak kalmalıdır."** şeklinde bir cevap sundu. Yani Kaya'ya göre Müslümanlar hem bugünü ve bu dünyayı iyi anlamak hem de vahyi iyi anlamak zorunda. Diğer yandan aşırı idealist hareket edilmemesi gerektiğine dikkat çekti. İslam ekonomisi ilkeleri uygulandıkça, eksikleri görüldükçe daha iyisini düşündükçe, zamanla iyi ve daha nitelikli bir sistem olabileceğinin anlaşılması gerektiğini belirtti. Kaya, sözlerini tamamlarken şunları söyledi: **"Çok büyük öneriler veya çok idealist İslam ekonomisi yaklaşımları üretiminin ayaklarının yere basması mümkün değil. Daha mütevazı uygulamalar daha mütevazı adımlar ile adım adım küçük küçük tekil tekil kurumlar ile bu sistem daha iyi sonuçlar verir."** Nitekim bugün geline nokta konvansiyonel iktisadın büyük bir finansal krize doğru gittiğine dikkat çeken Kaya, bu tür krizlerin yakın gelecekte alternatif arayışlara yol açacağını ve o arayış sürecinde Müslüman toplumların geçmişte başarıyla tecrübe edilmiş olan yerel uygulamalarının bulunmasının dikkat çekeceğini ve değer görebileceğini belirtti. Sohbet esnasında söz alan Dr. İrfan Ersin, meselenin bir başka boyutuna dikkat çekti. Eskiden İslami finansa ve kurumlarına karşı çok eleştirel ve mesafeli yaklaşırken yakın zamanda düşüncelerinde değişimler yaşadığını paylaştı. Buna göre, aslında sorunun İslami finans kurumlarında olmadığını, temelde insan faktöründe bir sorun olduğunu öne sürdü. Bunu çözmek için ise geçmişteki tecrübeleri dikkate alarak projeler geliştirilmesini gerekli gördüğünü belirtti.

Bu hususta Süleyman Kaya katkıda bulunarak tarihi tecrübeyi aslında çok iyi okumanın gerekliliğini vurguladı. Bu noktada Osmanlı'nın iktisadi hayatı düzenlerken neler yaptığını nasıl bir tecrübe ortaya çıkardığına dair bir örnek paylaştı: Yetim malının buluş çağına kadar işletilmesi meselesinde nasıl yapılacağı tartışılmış ve mudarabe uygulamasına karar verilmiş. Daha sonra Osmanlı'da bir süre bu şekilde uygulanmış fakat yetimlerin paraları bir şekilde hep batırılmış vs.. Bu olaylara binaen sonra ulema yetim malını mudarebede işletmenin yasak olduğuna dair bir hüküm çıkarmış. Dolayısıyla mesela buradan çıkarılacak bir ders olarak, Kaya diyor ki, **"biz bugün ortaklıklar yoluyla insan-**

ların parasını koruyamıyorsak bu uygulamalarda ısrarcı olmamıza gerek yok.” Ancak sözlerini bugünün sistemi ve teknolojisinin bu tarz sorunları giderebilecek nitelikte olduğu için bazı noktalarda kapılar zorlanabileceğini hatırlatarak tamamlıyor.

Söz kurumlar meselesine gelince sözü devralan Doç. Dr. Hakan Kalkavan, kurumların negatif yönleri olsa da eleştirel yaklaşımlar ortaya konulsa da tümünden sırt çevrilmemesi gerektiğine ve herşeye rağmen kurumların önemine vurguda bulundu. Kurumlarla hukuki zeminler oluşturup kişilerin ahlaklı olmasının bu sayede geliştirebileceğine dikkat çekti. Kurumsallaşmanın burada en önemli faktörlerden bir tanesi olduğunu belirtti. Kalkavan, şayet bankalar beğenilmiyor ya da eleştiriliyorsa alternatif kurumlar önermenin zorunluluğunu hatırlattı. **“Nasıl kurumlar oluşturmaliyiz?”** sorgulaması üzerine düşünmeyi öneren Kalkavan buna **“toplumsallaşmadan kopmadan; ihtiyaçlara cevap olabilecek kurumlar üretmeliyiz.”** cevabını veriyor. Serhat Yüksel ise bugün halihazırdaki tabloda kurumların çabalarının yetersizliğinin altını çizdi. Örnek olarak katılım bankalarının müşterilerine sundukları ürün ve hizmet çeşitlerinde - geleneksel bankalara oranla- yetersiz ve memnun edecek seviyeden uzak olduğunu ifade etti.

Sohbetin geldiği noktada meseleye farklı bir açıdan yaklaşan Doç. Dr. İshak Arslan, Müslümanların uzun yıllar bilginin İslamileştirilmesi tartışmaları yaptığını ve bu tartışmaların bir uzantısı olarak Pakistan, Malezya gibi ülkelerde erken dönemde İslam ekonomisi dair hem teorik çalışmaların hem de pratik uygulamaların başladığını dile getirdi. Ancak bunların hiçbirinin yeterince canlanıp yayılmadığını ve zamanla sekteye uğradığını belirtti. Sözlerine iktisatla ilgili gözleminde söylemsel analizlere ağırlık verildiğine şahit olduğunu ekledi. Böyle söylemsel analizlere gerek olmadığını söyleyen Arslan, reklam ve propaganda yaparak ya da talep edilmeyen bir aracı talep edilen bir aracın yanına koyarak servis edilmemesi gerektiğini vurguladı. Buna ek olarak, Müslümanların nitelikli ve her zaman ihtiyacı çözecek şekilde talep edilen araçları üretmek zorunda olduklarını hatırlattı.

Doç. Dr. İshak Arslan, büyük iktisatçıların çoğunun ortak özelliklerinin çok zengin olmaları olduğunu, dolayısıyla da yaptıkları işi çok büyük bir merak duygusuyla yaptıklarını öne sürdü. Çoğunun zaten herhangi bir unvana ihtiyaç duymadıkları için herhangi bir okul bitirmediklerini, salt merak duygusuyla soyut düşünce üretimine yöneldiklerini dile getirdi. Müslüman toplumlarda ise zengin insanların soyut

meselelerle, düşünce meseleleriyle uğraşmadıklarını belirtti. Arslan, bunun toplam kalite ile ilgili mesele olduğuna dikkat çekti. Sözlerine bilimin çok büyük yatırımlar gerektirdiğinden garibanlarla yürütülemeyeceğini ekledi. Kurumların ve kişilerin tek tek incelenmesinin gereksiz olduğunu; bunların İslam dünyasının büyük meseleleri olduğunu ifade etti. Sözlerini **“İslam dünyasının en büyük avantajı nüfustur. Şayet -yeterli donanım olmadığından- üst düzey fikir üretmiyor-sak da nüfus üretebiliriz. Bir sistem inşasında çok büyük düzenlere ve çok büyük ideallere gerek yok. Bu en temelde bir direnç meselesi ve bir inanç meselesidir.”** şeklinde tamamladı. Bu yaklaşıma katkı vermek isteyen Sıtkı Abdullahoğlu, iyi işler nasıl yapılıyor sorgulamasını yapmanın gerekli olduğunu belirtti. Bunu sorgulamayı yapmanın yeni bir sistem inşasına ve değişimlere ket vuracağına dikkat çekti.

Prof. Dr. Faruk Bal ise İslam ekonomisi ve konuşmayı tekrar İslami finans ayrımı meselesine çekti. İslami finansın pratik tarafı sebebiyle ağırlığın İslami finans üzerinden gittiğini ifade etti. İslam ekonomisinin ise pratik yanının olmadığını ve alanının da kısmen daha dar olduğunu vurguladı. Diğer yandan İslam ekonomisi tarafında ütöpik yaklaşımların olduğunu ve alanda çalışanların biraz daha kapitalist hayaller kurduklarını öne sürüyor. Alanın akademisyenlerinin vahiyle sınırlandırılmış tek bir İslam ekonomisi anlayışı ve uygulaması olduğunu zannettiklerini; başka hiç tartışma olmamış, başka modeller uygulanmamış gibi düşüncelere sahip olduklarını söylüyor. Ayrıca çok fazla sol jargondan konuşulduğunu, bunun bir sebebinin de hâlâ sistem olarak bir İslam ekonomisi uygulamasının kurulamaması olduğunu ifade ediyor. Ancak tüm bunlarla birlikte ideal sistem diye bir şey olmadığının da altını çiziyor Faruk Bal. Bunun farkında olarak ayakları yere basan yaklaşımların gerekli olduğunu hatırlatarak pratiğe yönelik teoriden çözümler üretebilen çalışmalar yapmayı öneriyor.

Prof. Dr. Şakir Görmüş ise sözlerine İslam İktisadı ve Finansı alanına dair çalışmaları başlatan isimlerden biri olarak İslam ekonomisine **“kim bir hayra öncü olursa arkasından gelecek tüm hayırların sevabını kazanı”** ilkesi ile girmiş olduklarına paylaşıyor. Hemen akabinde **“Ne için İslam ekonomisi çalışıyoruz?”** sorgulamasıyla dikkat çekerek bu meselede 3 ilke sorunu yaşandığını öne sürüyor: İnanç-ihlas-istişare. İnançla ilgili sorun olarak, bu meselenin ne için kim için çalışıldığının farkında olunması; ihlasla ilgili sorun olarak bankacılık uygulamalarında vs arkalardan dolandırıldığı, yanlış, meşru görülmeden taraflara dahil olunmaması

gerektiği, sektörde çalışanların ihlas sahibi olması gerektiği meselelerini dile getiriyor. Diğer bir sorun ise istişarenin yokluğu. Katılım bankalarının akademi dünyasıyla istişare edip nasıl ürünlere ihtiyaç olduğunu anlamalarını gerekli görüyor. Ancak bunu biraz göz ardı ettiklerini, inanmadıklarını ve nihayetinde bir banka olarak kârlarını maksimize etmeyi önceliklediklerini öne sürüyor. Yani katılım bankalarının şuanki halinden memnun olduklarını ancak akademiye gidenlerin ve sivil toplum kuruluşlarında bu meselelerle ilgilenenlerin memnun olmadığı dile getiriyor. Katılım bankacılığı uygulamalarının iyiye gitmediklerini ifade eden Görmüş, **“Biz murabahayı tartışıyorduk üstüne sukuk çıktı daha da tartışmalı bir ürün; sonra teverruk çıktı.”** diyor.

Katılım bankalarının ürün geliştirme yönlerinin çok zayıf olduğunu söyleyen Görmüş, akademisyenlerin ve düşünce üretimi kısmında çalışanların bu konuda bankaları ya da yetkilileri sıkıştırmaları gerektiğine dikkat çekiyor. Bir örnek ile, Mısırdaki Ahmet en-Neccar'ın hakkı müktesep karşılığı ilkesi odaklı bir İslami banka kurduğunu ve uygulamasında başarılı olduğunu hatırlatarak günümüzdeki katılım bankal-

arının bu uygulamayı araştırma, anlama ve toplumumuza uyarlama gibi çabalarının olmamasını eleştiriyor. İslam iktisadı çalışan ve bu meseleleri dert edinenlerin bunların böyle çabaların peşine düşmesi gerektiğini ifade eden Görmüş pilot uygulamalar yapmayı önerdi. Örneğin **“İslam iktisadında tüketim fonksiyonu nasıl olmalı?”** ya da **“İslamda işgücü piyasası nasıl olmalı?”** gibi.

Prof. Dr. Şakir Görmüş sözlerini şöyle tamamlıyor: **“Eğer bir ülkede sanayi sektörü gelişmeden reel bir üretim yapılmadan finans sektörü aşırı büyüme gösteriyorsa bu büyük bir sorundur. Bir gün patlar. Bu parayla para kazanmaktır. Paya dayalı kitle onlaması (faize bulaşmadan) çok önemli bir İslami finans enstrümanı olarak kullanılabilir. Riski dağıtıp totalde kazanabilirsiniz çünkü kitle fonlamasında. Birkaç tane başarılı tecrübe olduğu zaman daha sonra kolaylıkla bu enstrümanı yaygınlaştırabilirsiniz. Ancak maalesef bugünün dünyasında her zaman siyasette de bürokraside de finans sektörü en dominant sektör ve hep en güçlü sektör olacak şekilde bir sistem kurulmuştur.”**

Elif Sağlık

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam İktisadı ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

MARUF VAKFI 2022-2023 SUNUM DEĞERLENDİRMELERİ

Maruf Vakfı 2022-2023 dönemi lisansüstü öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirilen dönem sonu sunum programı çerçevesinde, yüksek lisans ve doktora öğrencileri sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu sunumların içerikleri, uluslararası ilişkiler, ekonomi, siyaset ve felsefe gibi sosyal bilimlerin temel alanlarından seçilirken, program süresince sunumlarını yapan araştırmacılara sorulan sorular ve verilen tavsiyelerle birlikte çalışmalarının gelişiminin desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu programın içeriği, yüksek lisans ve doktora olmak üzere iki sınıflandırmaya tabi tutularak kişiler ve çalışmaların başlıkları şeklinde açıklanmaya çalışılacaktır.

1.Yüksek Lisans

Elif Sağlık

Finansal Kalkınma Bağlamında Finans Sektörü ve Reel Sektör İlişkisi: İslam Ekonomisi Perspektifinden Bir Değerlendirme

Çalışmasında ekonominin iki temel faaliyet alanını ifade eden reel sektör ve finansal sektör arasındaki ilişkiyi inceleyen Maruf Vakfı'nın yüksek lisans öğrencisi Elif Sağlık, bu ilişkinin kalkınmaya olan etkisini İslam Ekonomisi perspektifinden açıklamıştır.. Kalkınmanın finansmanında kurumların önemine değinirken, kalkınmada reel sektörün önemini de açıkça ortaya koymaktadır. Mal ve hizmet üretiminin reel sektörün omurgasını oluşturması ve bunun en belirgin sonuçlarından birinin reel milli gelirin artması şeklinde olacağını ifade ederken aynı zamanda tüm bunların kalkınmaya olumlu etkisinin olacağını belirtmiştir. . İslam ekonomisinin en temelde faaliyet alanının reel sektöre kaynak sağlamak olduğu ve ekonomik bir değer üretimini ise hedef olarak belirtmesinin oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir kalkınmanın, İslami finans ilkeleri gereğince hareket eden finansal kurumların kaynak tahsis ettiği reel sektörün, desteklenmesi sonrası oluşacağı ifade edilmiştir.

Ahmed Taha Ercan

1980 Sonrası Türkiye Sınıf Yapısının Değişim Seyri: Dönüm Noktası Olarak 190 Bir Mit mi?

Literatürde sıklıkla bir dönüm noktası olarak ifade edilen 1980 yılı, ekonomik açıdan bakıldığında devletçi ve müdahaleci yapının çöküşünü ve iktisadi serbestiyet anlamına gelen neoliberalizmin yükselişini ifade eden bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Maruf Vakfı'nın yüksek lisans öğrencisi olan Ahmed Taha Ercan, 1980 yılının literatürde bir "mit" olarak görülmesine dair eleştirel yaklaştığı bu sunumunda, yoğun olarak ekonomik göstergelerden yararlanmıştır. Bu konuya spesifik olarak değindiği konu olan, sınıf yapısının ve gelir dağılımının kökten değiştiğine dair ifadelerin gerçeği yansıtmadığına dair bir sunum içeriği hazırlamıştır. Bir kırılmadan bahsedilecekse bunun 1980 yılı olmadığı, genel itibarıyla 1950 yılı ile başlayan bir trendin devam ettiği şeklinde sonuca varılmıştır. Aynı zamanda 1980 yılı gelir dağılımı açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilecekse daha adil bir gelir dağılımına doğru ilerleyen bir dönemi başladığını iddia etmenin daha kolay olacağından bahsedilmiştir.

Adem Kartal

Hisse Senetlerine İslami Açıdan Bir Bakış

Hisse senetlerinin İslami açıdan değerlendirildiği bu sunumunda vakfın yüksek lisans öğrencisi olan Adem Kartal, güncel bir meseleyi değerlendiren bir sunum hazırlamıştır. Özellikle şirketlerin finansman ihtiyacını karşılamak için kullandıkları yöntem olan ortaklığın, hisse senetleri aracılığıyla şirket üzerinden pay hakkı tanıdığı bireyler için önemli bir konu olduğuna değinilmektedir. İslami açıdan bakıldığında ise en uygun yatırım araçlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Ancak her hisse senedi bu değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır. Helallik ve haramlık ilkeleri gereğince sınıflandırmaya tabi tutulan bu değerlendirme yönteminde ayrıştırmalar sonucu alım satım yapılması hakkında olumlu ifadeler kullanılmaktadır. Sunumunda tüm bu ifadelere detaylı yer veren Adem Kartal, aynı zamanda farklı görüşleri de belirterek hisse senetlerinin caiz olup olmadığına dair tartışmalara da farklı bir bakış açısı olması dolayısıyla değinmiştir. Hisse senedi yatırımında önemli olan iki konunun şirketin faaliyet alanı ve finansal yapısı olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde bunları kontrol etmenin zor olması dolayısıyla bu iki konu, belirli endekslemelere tabi tutularak kontrol altında tutulmaktadır. Sunumda bu kontrollerin ve şartların göz önüne alındığında, İslami açıdan bir sakıncası bulunmayan, finansal yatırım aracı olarak kullanılabilirliği söylenmiştir.

Mustafa Ceylan

Sabri Orman'ın İslam İktisadına Katkıları.

Henüz savunulmamış yüksek lisans tezinin kısa bir kesitini sunum olarak paylaşan vakfın yüksek lisans öğrencisi olan Mustafa Ceylan, sunumuna İslam İktisadi çalışmalarında alana önemli katkıları bulunan merhum Sabri Orman hocanın kısa hayatını anlatarak başlamıştır. Bu anlatımın, çalışmalarının içeriğine dair katkıları bulunduğunu belirten Ceylan, metodolojik yaklaşımının önemini ortaya koymaktadır. Sunumda Sabri Orman'ın İslam İktisadına dair öncülüğüne yer verilirken Orman'ın öncelikle toplumda bir istek oluşması gerektiğine dair vurgusuna değinilmiştir. Sonrasında metodoloji konusundaki vurgusuyla birlikte alana, teori ve pratiği bir arada yürütmesi dolayısıyla oldukça değerli katkılarının olduğunu belirtilmiştir. Ceylan en nihayetinde alanda, ortaya koymuş olduğu bir metodoloji olduğunu söylemektedir. Metodolojisini tablo haline getiren Ceylan, değerlendirmeyi İslami İktisat, Evrensel İktisat Anlayışı ve Tevarüs-İnşa Kavramları adı altında üç başlık ile yapmıştır. Bu metodolojik yaklaşımın aynı zamanda da fıkıh usulünü incelemekle anlamlı hale geleceğini ifade etmiştir.

MD Al Amin Mia

Sürdürülebilir Bir Mikro Finans Modeli Olarak Zekât: Bangladeş Örneği

Savunulmuş yüksek lisans tezini sunum olarak paylaşılan yüksek lisans öğrencisi olan MD Al Amin Mia, çalışmasında Bangladeş özelinde fakirliğin azaltılması için zekat ve İslami mikro finansı bir araya getiren yeni bir model oluşturmaktadır. Bu model, kapsamı, literatürü ve bulguları gibi detaylandırmalar yapılarak sunum haline getirilmiştir. Modelin hedefinin, zekât ve mikro finans olan iki kurumun da hedef kitlesi olan fakir insanları kapsayan bir hizmet sunması ve kısa vadeli ekonomik durumu iyileştirmeye yönelik hamlelerin bulunması şeklinde olduğu belirtilmiştir. Bu noktada modele ZASMIC adı verirken Amin, iki farklı kurumu yönetmek ve kurumlar arası iletişimi sağlamak için ZASMIC adlı bir ofis kurulması gerektiğini belirtmektedir. Ofisin giderleri ve işlem masraflarının müşterilerden karşılanması yerine kurumlardan karşılanması modelin içeriğinde yer almaktadır. Modele zekât kurumları zekât fonuyla destek verirken, İslami mikro finans kurumları ise daha çok işletme ve aynı zamanda kendi fonuyla destek sağlamalıdır. Dolayısıyla bu model sayesinde Bangladeş'te fakirliğin azaltılacağı ve ekonomik refahın artacağı ifade edilmektedir.

2.Doktora

Fatma Nur Şahin

Genç İstihdamın Prekaryalaşma Süreci: Türkiye Örneği

Literatüre son zamanlarda girmiş kavram olan “prekary” kavramı, sürekli geçici işlerde istihdam edilen kesimi ifade eden bir kavramdır. Maruf Vakfı doktora öğrencilerinden Fatma Nur Şahin, kısa süreli işlerde istihdam

edilen kişilerin zamanla kaygı sahibi bireyler haline geldiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda çalışılan işlerin toplum içerisinde bir statüyü ifade etmediğini, dolayısıyla bireylere mesleki kimlik hissi kazandırmadığı ifade edilmiştir. Sanayi toplumunda emeği temsil eden işçilerin sahip olduğu, istihdam güvenliği, iş-çalışma güvenliği ve gelir güvenliği gibi haklardan yoksun olduğu prekaryanın, uzun süreli istihdama sahip olmadığı görülmektedir. Ülkemizde genç istihdamda prekaryalaşmanın mevcut olduğu hipotezini test etmek amacıyla yola çıkan Şahin, çalışmasını gelecek dönemlerde tamamlamayı hedeflemektedir.

Hasan Atik

Varlık Tasavvurunun İktisadi Düşünceye Etkisi: Teknik

Maruf Vakfının doktora öğrencilerinden olan Hasan Atik sunumuna, Melih Cevdet Anday'ın bir dizesiyle başlamıştır. Bu dizeler dinleyicilere, görünenin arkasındaki anlamın önemini açıklamaktadır. Ekonomi ve felsefe arasında anlamlı bir ilişki kurmaya çalışan Atik, görünür hale getirme anlamına gelen “teknik” kavramını mercek altına almıştır. Bir sırrı ifşa etme, bilgi, maharet ve hakikat anlamına gelen tekhne, doğrudan bir hakikat meselesidir ve varlığın kendini açma tarzıdır. Martin Heidegger'e göre, teknolojiye ait olan ve teknoloji ile hakikatin araştırılması gerektiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda felsefi düşüncede tekhne ruhun hakikate ulaştığı beş yol tarzından biridir anlayışı mevcuttur. Bu beş yol kısaca, tekhne, episteme, basiret, bilgelik ve akıl. Bu bilgilerden sonra, tekhnenin bir alet olduğu hatta alet için amaç ve amaç için araç olduğu söylenilebilir. Bu kavramın açıklanmasıyla başlıca amacın, insan-doğavarlık ilişkisini kurmak ve bu ilişkiyi inanç temelinde anlamlı hale getirmek olduğu söylenebilir. İnanç ve varlık ilişkisinde tekhnenin olduğu konumu tespit ederek, toplumsal ve bireysel ilişkileri bu noktada açıklayabilmeyen önemi tartışılmıştır.

Abdullah Kuluç

“

İslam İktisadı Açısından Borç Meselesi

Konvansiyonel İktisadın ana konularından birisi olan ancak literatürde makro iktisat ve mikro iktisat gibi ana konulara gösterilen rağbet kadar rağbet gösterilmeyen iktisadın temel meselelerinden birisidir borç. Maruf Vakfı'nın doktora öğrencilerinden Abdullah Kuluç bu ilişkiyi sunumunda, İslam İktisadı üzerinden açıklayıp değerlendirmiştir. Klasik iktisatçılardan birisi olan David Graeber'a göre borçlanma paradan bağımsız olarak hareket eden bir olgudur. Klasik düşüncede borç başlangıçta eşit şartlarda iken, borçlanmadan sonra ilişki alacaklı-borçlu ilişkisine dönmektedir ve baştaki eşit şartlar ortadan kalkmaktadır. İslam iktisadı bu noktada, zulme ve kırgınlığa dönüşmeyecek borçluluğu önermektedir. Çoğunlukla karz anlamında kullanılan borç, aslında borçluluğun içerisinde bir kümeyi ifade eder. Ancak iki taraf için de eşitsiz bir yükümlülük ortaya çıkarmamaktadır. Kur'an da ve hadislerde borç ve karzın ne anlama geldiğini belirten Kuluç, borçlanmanın olabileceğini ancak ekonomik sistemin bunun üzerine inşa edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Bunun yanında İslami Finans kurumlarında borçluluğun, faizden uzak, risk paylaşımını bünyesinde bulunduran bir yapıda ve büyümeye hizmet eden borç stokunun sakıncalarının vurgulanması gibi yönlerle ele alınmasının önemi ifade edilmiştir.

Esmâ Vatandaş

“

Kalkınma Olgusuna Eleştirel Bir Yaklaşım: Müslüman Toplumlarda Bir Kalkınma Modeli Önerisi

Maruf Vakfının doktora öğrencilerinden olan Esmâ Vatandaş, doktora tez konusu olarak belirlediği kalkınma olgusuna eleştirel yaklaştığı bir sunum yapmıştır. Bu sunumda öncelikle kalkınmayı kavramsal ve tarihsel olarak açıklamaktadır. Protestanlık ve pürütanizmin etkisiyle bazı toplumlarda değişen tüketim davranışlarının aşırı harcama ve lüks tüketim gibi davranış kalıpları ortaya çıkmıştır. Günümüzde de bu davranış biçimlerinin yansımalarını görmek mümkündür. Ancak Müslüman toplumlarda bunun aksi olmalıdır. Tüketici davranışlarında asıl hedefin felah ve başarı olduğu ifade edilmektedir. Felah kavramının da hem bu dünya için hem de ahiret için bir kurtuluş olarak ifade edilirse, fayda ve memnuniyeti karşılayacağı belirtilmektedir. İslam İktisat sistemi bu iki açıdan değerlendirilirse, kurum olarak da zekât kurumunun vesilesiyle tasarruf anlamında yüksek oranlara ulaşılacağı söylenmektedir. Dolayısıyla zekât sayesinde hem mevcut servetin korunduğu hem de harcanabilir gelirin yükselerek toplam talep miktarının arttırıldığını ve en temelde âtil kaynakların sisteme dahil edildiği vurgulanmaktadır. Bu ilkeler gözetilirse Müslüman toplumlarda refah oluşturan bir kalkınmanın olacağı belirtilmektedir. Konu hakkında araştırmalarına devam eden Vatandaş, gelecek dönemlerde tezini tamamlayarak İslam ekonomisi açısından istifade edilebilir bir kaynak ortaya koymayı hedeflediğini belirtmiştir.

MD Al Amin Mia

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

FAKİR-MİSKİN KAVRAMLARI

Fakir-miskin terimlerinin tanımları konusundaki tartışmalara girmeden önce bu iki terimin kelime anlamlarına bakmak gerekir. Bu bağlamda kendi işine güç yetiremeyen ve dolayısıyla bakması gereken ailesine maddi sorunlarından dolayı bakamayıp zorluk içinde olan kişiye fakir denilir.⁸ Ayrıca, "fakr" kelimesi ihtiyaç duyulan bir şeyin kaybedilmesi anlamına gelmektedir.⁹ Miskin kelimesi ise Arapçada "hiç malı olmayan, zayıf, zeli" anlamına gelir. Halk içinde ise tembel, zavallı, hastalıklı, cüzzamlı, uyuşuk kişilere miskin denilir. Terim olarak zekât, ganimet, kefarete gibi yardımların verileceği yoksul kişiye miskin denir.¹⁰ Pek çok ilim adamı, bu iki kelimenin birbiriyle ilişkili olduğunu, bu nedenle birinden bahsedildiğinde diğerini de içerdiğini, ancak bir ifadede birlikte geçtiğinde farklı anlamlar taşıdıklarını iddia etmektedir.¹¹ Fakir- miskin kavramlarının tanımlarına bakıldığında İslam âlimleri tarafından temelde dört farklı görüş ortaya konulduğu görülür. Bu terimleri daha çok ihtiyaç derecelerine göre tanımlanmıştır.¹² Birinci görüşe göre fakir ve miskin aynı şeydir, ikisini birbirinin yerine eş anlamlı olarak kullanmak mümkündür. İkinci ve üçüncü görüşler birbiriyle çelişir çünkü bir görüşe göre fakir miskinden daha iyi halde olandır ve diğer görüşe göre ise miskin fakirden daha iyi halde olandır. Dördüncü görüş, fakir olanın Müslüman, miskin olanın ise Hristiyan olduğunu savunur. Dolayısıyla, burada dört farklı görüş olduğu görülmektedir.¹³ Genel olarak âlimlerin çoğu yoksulluk derecesi veya bulunduğu ortam bakımından fakir ve miskin farklı olduğunu savunmaktadır ama zayıflık açısından iki sınıfın aynı olduğuna katılmaktadır.¹⁴ Diğer yandan Hanefilerden Ebû Yûsuf (ö. 180/798) ve Malikilerden İbn-ül Kâsım (ö. 191/806) fakir ve miskin aynı kategoride olduğunu iddia etmiştir.¹⁵ Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) de fakir ve

miskin terimlerinin anlamının aynı olduğunu ve aralarında hiçbir fark olmadığından ikisi bir sınıftır demişlerdir.¹⁶ Ebu Hanife (ö. 150/767) nisap miktarına göre fakir miskin ayırımı yapmaktadır.¹⁷

Hanefi mezhebine göre fakir, temel ihtiyaçlara (barınma, yeme içme ve giyim gibi) sahip olan ama geliri, evin ve ailesinin diğer ihtiyaçlarına yetmeyen kişidir. Aynı zamanda fakirin mal varlığının da nisap miktarından az olması gerekir. Miskin ise hiçbir geliri ve malı olmayan kişidir.¹⁸ Buna göre fakirin malı ile geliri var ama o mal ve gelir kendisine ve ailesine yetersiz gelmektedir. Miskin hiçbir

kazanç ve malı olmayan kişidir görüşünü destekleyen delillerden bir tanesi şu şekildedir; Beled süresinde geçen miskin kelimesini giyecek elbise olmayan, yiyecek yemek olmadığından karnına taş bağlayan yoksullar olarak anlam verilmiştir.¹⁹ Ayrıca, İmam Ebû Hanîfe çalışıp kazanç elde eden fakire zekât verilir mi verilmez mi konusundaki görüşü verilir yönündedir.²⁰ Buna göre şu sonuca varmak mümkündür; fakir, çalışan biri olabilir ancak kazandığı kendisine ve ailesine yetmemektedir. Buna benzer başka bir görüş de vardır. Hidâye'de el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) dediğine göre fakir kişi en az bir şeye sahip olur ama miskin, elinde hiçbir şey olmayan kişidir.²¹ Taberî'nin (ö. 310/923) görüşüne göre fakir, muhtaç durumda olan ama aynı zamanda dilenmeyecek kadar mütevazı olan kişi anlamına gelirken; miskin ise muhtaç olan ancak dilenirken mütevazı olan kişidir.²² Ebû Yûsuf ise nisab miktarından az mala sahip olana fakir ve hiçbir mala sahip olmayana da miskin demiştir.²³

Şâfiî ve Hanbelilere göre ise fakir miskinden daha zor durumda ve daha muhtaç olandır. Bu görüşe göre miskin zor da olsa geçinebilen, fakir ise sorumlu olduğu ailesinin ihtiyaçları için malı ve geliri yeterli olmayan kişidir.²⁴ Bu görüşün en önemli delili, zekâtın kimlere verileceğini zikreden ayette ilk sırada fakir kelimesinin geçmesidir.²⁵ Bu yüzden fakirin miskinden daha muhtaç olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşle ilgili şöyle denilebilir; fakir kelimesi ilk sırada zikredilmesi 8 sınıfın fakirlik durumundan zenginlik durumuna kadar sıralanmış anlamına gelir. Hâlbuki İbn sebîl, amiller veya müellefe-i kulûb kategoride fakirlik durumu söz konusu değil. İbn sebîl geçici olarak ihtiyaç sahibidir, vatanına vardığı zaman fakirlik durumu değişecektir. Hz. Ömer'den gelen bir rivayete dayanan bir görüş şu şekildedir; Müslüman muhtaçlar fakir ve gayrimüslim muhtaçlar ise miskindir. Hz. Ömer döneminde kendisinin bir Yahudi'ye zekât verdiği rivayet

edilmiştir. Hz. Ömer ehl-i kitap fakirlere de bakılması gerektiğini söylemiştir.²⁶ Muhammed Hamidullah da Hz. Ömer'in gayrimüslim muhtaçlara miskin sayması ve ona zekât vermesi dil açısından doğru olduğunu savunmaktadır. Bu görüşü benimseyen diğer âlimler ise tabii fakihi İkrime (ö. 105/723) ve Hanefi mezhebinden İmam Züfer'dir (ö. 158/775).²⁷ Diğer tüm İslam âlimleri bu görüşü reddetmiştir çünkü onlara göre zekât sadece Müslüman muhtaçlarına aittir ve hiçbir şekilde Müslüman olmayan birine verilmez.²⁸

Buraya kadar fakir ve miskin terimlerinin kelime anlamlarına ve tanımlarıyla ilgili tartışmalara değinilmiştir. Şimdi de zenginlik teriminin fıkıhçılar tarafından verilen tanımlarına bakmak gerekir. Çünkü böyle bir karşıtlıkla fakir ve miskin kategorisinin sınırları tam olarak belirlenebilir.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt 5, s.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt 5, s.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, cilt 13, s. 214.

²² İbn Manzûr, *Fıqh al-zakâh*, s. 5.

²³ Mehmet Erkal, "Zekât", DİA, 2013 cilt 44, s. 197-207.

²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, cilt 10, s. 109-111. *Mâverdi, el-Hâvî'l-kebir*, cilt 8, s. 487-492.

²⁵ Kallek, "Miskin", DİA, 2005, cilt 30, s. 183-184.

²⁶ ed-Desûkî (ö. 1230/1815), *Hâşiye 'ale's-Serhi'l-kebir*, cilt 1, s. 492.

²⁷ Erkal, "Zekât", s. 197-207.

²⁸ İbn Kudâme *el-Makdisi, el-Muğni: Muhtasarı*, çev., A. Alpaslan Tunçer, Ravza yayıncılık ve matbaacılık, 2015, cilt 1, s. 570.

²⁹ Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Haraç*, çev. (Ali Özek), Hisar yayınları, İstanbul, 1973, s. 250.

³⁰ Nevevî, *el-Mecmû'*, cilt 6, s. 189-197.

³¹ Osman Eskicioğlu, "Fakir", DİA, 1995, cilt 12, s. 129-131.

³² el-Mergînânî, *Hidaye: Kitabü'z-zakat*, 2018, S. 68.

³³ Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî: Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kâhire, 2001, cilt 11, s. 514-515; Kâsânî'nin (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi'*, Darul hadis, Kahire, cilt 2, s. 487.

³⁴ Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Haraç*, s. 251.

³⁵ İmam İbn Kudâme el-Makdisi, *Delilleriyle Hanbeli Fıkhı el-Muğni Muhtasarı*, Kısaltan ve Yayına Hazırlayan: Dr. Hamed b. Abdu'aziz el-Hammôd, cilt 1, s. 431.

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, cilt 6, s. 189-197.

³⁷ Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Haraç*, s. 351.

³⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi; Hayatı ve Faaliyeti*. Çev. Salîf Tuğ, Ankara, 2003, cilt. 2, s. 971. 'Miskin' kelimesi Şâmi dillerde başka ülkeye yerleşmiş gurbetçi anlamına gelmektedir.

³⁹ Erkal, "Zekât", s. 197-207.

Adem Kartal

İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finansı Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

İSLAM İKTİSADINDA AHLÂKİ BİR ÖĞRETİ “İSÂR” KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim'de yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili zekât, sadaka ve infak gibi çeşitli temel kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar meşhur olmakla beraber bunlarla alakalı olan ancak daha az bilinen isâr kavramı da mevcuttur. İsâr kavramı mana itibarıyla 'bir şeyi veya bir kimseyi diğerinden üstün tutmak anlamına gelmektedir. Terim olarak ise "bir kimsenin, kendisi ihtiyaç içinde bulunsun bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması, başkasının yararı için fedakârlıkta bulunması" demektir.²⁹ Bir diğer ifade ile 'diğerkamlık' manasına gelmektedir. Kur'an'da "isâr" sözcüğü başka ayetlerde de geçmektedir³⁰ ancak terim anlamıyla Haşr suresi 9. ayette geçmektedir **"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."** Bu ayette her ne kadar Medine'de bulunan Müslümanların Mekke'den hicret eden diğer Müslümanlara sergilemiş oldukları yüce fedakarlığı ifade ediyor olsa da her dönem için muhteşem bir örneklik ve ders niteliği taşımaktadır. Nitekim sonraki dönemlerde ahlaki bir terim olarak cömertliğin en zirve noktasını ifade eden 'isâr' kavramı, İslam ahlak felsefesi literatüründe müstakil bir başlık olarak incelenmiştir. Ayetin son kısmında, nefsinin cimriliğe meylinde kendini koruyabilenlere müjde verilirken, dolaylı olarak "isâr"ın bu yöndeki psikolojik etkisine de işaret edilmektedir. Birçok ayette infak etmenin önemi üzerinde defaatle durulurken, burada daha üstün bir ahlak portresi çizilmektedir. İnsan için karşılığını

beklemeden yalnızca Allah rızası için vermek, nefse ağır gelebilir. Neticede insan, yapmış olduğu bir iyiliğin karşılığını görmek ve takdir edilmek ister. Ancak İslam dini, bu tür duygu ve düşüncelerden kişiyi sıyrıp karşılığının yalnızca Allah'tan bekleneceği ve Allah'ın rızasına mazhar olacak davranışın sergilenmesini beklemektedir. Dolayısıyla kişi için nefsinin gölgesinden sıyrılıp bilinçli bir şekilde infak etmenin psikoloji üzerinde iyileştirici bir gücü vardır. Bu yalnızca infak için böyle değil, herhangi bir fedakârlık ve iyiliğin de psikoloji üzerinde olumlu etkileri mevcuttur. Örneğin deprem bölgelerinde canını dişine takarak insanları kurtaranların daha sonra büründükleri ruh hali, bunun yakın dönemde gözlemlediğimiz somut bir örneğidir. Zaten "isâr" kavramının literatürde 'mal' ile olan kısmına değinildiği gibi 'can' ile olan kısmı da zikredilmektedir. Ahlaki olarak bu hasletin elde edildiği bir toplumda infakin ehemmiyeti yeterince kavranır ve eyleme geçirme noktasında kişiyi daha fazla motive eder. Çünkü kavram zaten cömertliğin en yüce şekilde yapılması hali olan, 'başkasını kendine tercih etmek' demek olduğu için, eylem olarak "tasadduk"ta bulunmak daha basit bir konumda kalacaktır.

Kişinin isâr derecesine ulaşabilmesi için, ikram ettiği şeye kendisinin fiilen muhtaç durumda bulunması şart değildir; önemli olan o kimsenin o anlayışa sahip olması ve muhtaç konuma dahi gelse bu davranışı sergileyebilecek potansiyelin onda bulunmasıdır. Ancak elbette kişinin aile fertlerini maddî sıkıntıyla karşı karşıya bırakacak derecede tasaddukta bulunması doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuda uyarılarda bulunduğu gibi kişinin isterse

mirasının en fazla üçte birini tasadduk edebilmesi de dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bugün, cömertliğin de zirvesi olan isâr'a çok fazla ihtiyaç duyduğumuz bir dönemdeyiz. Günümüz çağdaş toplum düzenlerine baktığımızda; ruhî ve manevî dünyamızın, birey, aile ve toplum arasındaki ilişkilerin, zengin ve fakir arasındaki bağın nasıl olması gerektiğinin yeterince hesaba katılmadığı görülmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde açlıktan ölen insanların varlığı, evinde yapayalnız olup de günler sonra bulunan kimseler, kışın soğukunda sokakta sabahlayan insanlar; sosyal hayatın ve insanî değerlerin ne denli yozlaştığının göstergesidir. Özellikle sanayi devriminden sonra kesin çizgilerle ayrılmaya başlayan sosyal değişim ve gelişim süreci; evvela insanın insana, topluma, hayata, maddeye ve ahlâka bakışını değiştirmiş ve giderek toplumun değer yargıları alt üst olmaya başlamıştır. Böylece insan, önce ahlâkî değerlerden, sonra toplumdan ve ailesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Uzaklaştıkça yalnızlaşmış ve bireyselliğe evrilmiştir. Bunun sonucu olarak da duyarsız, umursamaz insanlardan oluşan bir toplum meydana gelmiştir. Maalesef yukarıda her ne kadar depremden insanımızın yapmış olduğu müspet davranışları zikrettiysek de tam tersi bir perspektiften bakıp da yapmış oldukları iyiliğin karşılığını beklemek durumuna düşenlerin olduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla Müslümanların sadece ibadetlerle yetinmeyip, bu tür güzel huyları sosyal hayatta canlı tutmaları bir gerekliliktir. Aksi takdirde çözülmesi zor bir takım sosyal problemlerin meydana gelmesi kaçınılmaz bir hal alabilir.

²⁹ DİA, "İSÂR", XXII, 490-91.

³⁰ Bkz. Yûsuf 12/91; Tâhâ 20/72; en-Nâziât 79/38; el-A'lâ 87/16.

KUR'AN, SÜNNET VE EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Sıtkı Abdullahoğlu tarafından yüksek lisans öğrencilerine yönelik olarak verilen Kur'an, Sünnet ve Ekonomi dersinin 2022-2023 yılı bahar dönemi ders akışında, İslam ekonomisinin kavranmasında önemli bir rol oynayan "mal paylaşımı" konusu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda belirli temel kavramlar, ilgili ayetler aracılığıyla yorumlanırken aynı zamanda mevcut ekonomik sistem içerisinde konumlandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ders akışını, malın paylaşımı, insanın mal ile kurduğu ilişki ve tüm bu ilişkiler ağının topluma yansımaları şeklinde üç başlık altında özetlememiz mümkündür. Bu başlıkları açıklarken aynı zamanda bahsedilen temel kavramlara da değinilecektir.

Başlıkların ilki olan malın paylaşımı konusu, en temelde itidali koruyarak mevcut paylaşımın yapılması olarak düşünülebilir. İnsanın itidali nasıl sağlayacağı sorusunun cevabını ise yazı sonundan bulmak mümkün olacaktır. Ancak bu sorunun cevabını doğru verebilmek için öncelikle, ayetler aracılığıyla elde edilen, malın paylaşımına dair hususlara değinmek gerekmektedir. Bu hususlar, dersimizde fıkhi açıdan da değerlendirilmekle birlikte odağa

sosyo-ekonomik sonuçlar alınmıştır. Dolayısıyla mal paylaşımının insan ve toplum üzerindeki etkilerinin açıklanacağı kısımlarda, malın paylaşımı da daha ayrıntılı şekilde açıklanacak ve itidali paylaşımın ana hatları ortaya çıkacaktır. Mal paylaşımını yani infakı, en temelde haram ve helallik meselesi özelinde de değerlendirmek gereklidir. İslam'da içki ve kumar gibi geniş hacimli bir ekonomik faaliyet yaratan unsurlar, zararlarından ve kolay kazançlarından dolayı harcama noktasında yasaklanmıştır. Her ne kadar günümüzde ekonomik getirisi fazla olsa da bu mallar üzerinden yapılan her faaliyet haram olarak değerlendirilir. Dolayısıyla infakta belirli sınırlandırmaların da olduğu unutulmamalıdır.

İkinci başlık olan insan-mal ilişkisinde, insan temelinde ele alınan konuların en başında insanın ekonomik davranışlarında paylaşım düşüncesinin yerleşip yerleşmemesi yani malı verip vermemesiyle alakalı hususlara dikkat çekilmiştir. Bu düşüncenin yerleşmesindeki temel motivasyonun da Allah rızasını kazanmak olması gerektiği belirtilmiştir. İnsanın mal ile kurduğu ilişkiyi Allah'ın rızasını gözetmek temelinde kurgulaması ve O'nun yolunda çaba içerisinde

olmayı tercih etmesi sonucunda, bu tavrın birtakım ödüllendirilmeleri olacağı da ayetlerde açık ifade edilmiştir. Bu düşüncenin insan zihnine yerleşmesinde büyük bir engel olan mevcut düşünce yapıları, değişimin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Moderniteyle birlikte düşünce dünyasında oluşan ikircikli yapı, ekonomik anlamda iktisadi ve ahlaki davranışlarda da kendini göstermektedir. Bu ikircikli yapıya, israf ve cimrilik davranış kalıpları örnek olarak verilebilir. Paylaşım düşüncesinde hayatın kolaylaştığı görülürken, cimrilik ile elde edilen malların insanın hayatını zorlaştıran ve onu koruyamayan bir düzen ortaya çıkardığı görülmektedir. Müslüman insanın "makbul insan" olarak değerlendirilmesi, tüm bu zararları minimize etmesi gerektiği düşüncesiyle örtüşmektedir. İnsanın cimrilik yapması ve mal dolayısıyla şımararak israf yapması bu tanımlamanın dışındadır. Bu iki davranış kalıbı aynı zamanda Allah'tan gelenin farkında olmamanın da bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu düşünce biçimiyle hareket eden insan, mal biriktirme ile oluşacak övgünün de malı bireysel istekleri dolayısıyla harcamanın ortaya çıkaracağı şımarmanın da tezahürü haline gelmeyecek şekilde hareket edebilir.

Bu ikircikli yapı aynı zamanda iktisadi dağılımı da bozan bir düzensizlik ortaya çıkarmaktadır. Cimrilik gibi dağılımın durdurulmasına katkı sunan davranış biçimleri, düzeni bozmaktadır. Hatta bu durum ayetler aracılığıyla, insanların mallarını haksız yere yemekle onları Allah yolundan alıkoymanın arasında bir korelasyon ile değerlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Şımarma dolayısıyla ortaya çıkan israfın, aynı zamanda insanda mal varlığı dolayısıyla oluşan bir güç gösterisi davranışı olarak belirmesine de yol açtığı söylenmektedir. Bu davranış biçiminde güce sahip olan zenginlerin herhangi bir zarar karşısında dokunulmaz olduğuna dair yanlış bir düşünce biçimi oluşur. Ancak bakıldığında rızkın birincil dağılımında oluşan düzende karar mekanizması Allah tarafından işlemektedir. Dolayısıyla dağılıma olumsuz etki eden bu düşünce biçimi, gerçekliğini koruyamamaktadır.

Malın kontrolünü kaybetmiş insandaki tesiri oldukça tehlikelidir. Bu kontrolsüzlüğün insanı inançsızlığa sürüklemesi muhtemel hale gelmektedir. Bunun yansıması olan cimrilik ve israf olası sonuçları dolayısıyla önemlidir.

İnsanın malı biriktirmeye olan meylinde ötürü, dünya hayatındaki imtihanı zorlaşmaktadır. Malın birikmesi sonucu insanda tesir eden davranış şekli olan şımarma dolayısıyla israf kavramı ortaya çıkmaktadır. Ancak burada öncelikli değinilmesi gereken meselenin şımarma olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu konuya dair değinilen ayetlerde temel iki sonuca varılmıştır. Bunlardan ilki şımarma ile varlığı kaybetme arasında bir korelasyonun bulunduğuudur. Bu davranış dolayısıyla ortaya çıkan israf durumu da bunun bir örneğidir. İkinci sonuç ise, şımarma ile haksızlıklar arasında kurulan ilişkidir. Bu ilişki ise şımarma dolayısıyla insanın gözünün hiçbir şeyi görmemesi üzerinden açıklanmaktadır. Toplumsal açıdan bakıldığında ise devletlerin zulümlerin farkında olmaması ve insanların da toplumda yaşanan haksızlıkların farkında olmaması gibi kritik bir sonucu doğurmaktadır.

İnsanın varoluş telakkisini Allah'ın öngördüğü düzene oturtması ile belirli görevler ortaya çıkmaktadır. Bu görevlerin en başında gelen kulluk görevlerinin, hakkıyla yerine getirilmesi ile aynı doğrusallıkta değerlendirilmesi gereken bir başka nokta da bulunmaktadır. İnsanın sahip olduğu malda bulunan ve ödemekle mükellef olduğu verginin de var olduğunu bilmesi bu düzlemde değerlendirilebilir. Burada kritik olan toplumsal anlamda ihtiyacın olmasından bağımsız düşünülmelidir. Dindar insanın sosyal görevinin önceliği ihtiyaç sahibi insanların ihtiyaçlarını gözetmektir. Bu noktada ekonomik anlamda yardımlaşma kavramının ortaya çıktığını dolayısıyla insanın sosyal sorumluluğunun bu minvalde olması gerektiği sonucunu ortaya çıkartabiliriz. İnsanın dünya ile kurduğu ilişkiyi menfaat temelinde değerlendirmesi, uzun vadeli olmayan maddi değerler ile kâinatın okunması

anlamına gelmektedir. Oysaki Müslüman insanın ekonomik anlayışı, daha değer odaklı yaklaşımları benimsemektir. Aynı zamanda bu değerleri benimseyen insanların, rıza ve rızık kavramlarını iyi değerlendirmesi gereklidir. Rızık hem rızıkla hem de rızık verenle ilgili olarak daha ileri bir kazanç ve yöneliş sonucunu ortaya çıkaracağı ifade edilmektedir.

Ders akışına dair üçüncü ve son başlık olan infak düşüncesinin topluma etkisinin analiz edilmesi, dağılım ile açıklanabilir. İnfak, dağılımda parasal ekonominin genişlemesi gibi ekonomik etkiler oluşturmaya müsait bir dağılım biçimidir. Beklenmedik ekonomik kayıpların yerini dolduracak bu dağılım düzeni Allah tarafından, imanın, ahlakın ve erdemliliğin bileşeni olarak ifade edilirken bu minvalde değerlendirilmesi gerektiği de insana öğretilmektedir. İnfak ile ilgili incelenen ayetlerde elde edilmiş tüm mallardan harcanması ve paylaşılması ifade edilirken bu durumun sosyo-ekonomik ilişkilerin belirlenmesi açısından olumlu etkilerde bulunacağı vurgulanmaktadır. Bu olumlu etki, mal paylaşımının harcama temelinde değerlendirilmesi ile açıklanabilir. Harcama yapmak ekonomik anlamda da bir değer oluşturarak ekonomide bir hareketliliğin meydana gelmesini sağlayacaktır. Bu durum aynı zamanda toplumsal ilişkilerde de olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

İnfakın dağılıma olan olumlu katkılarını ele aldığımızda da referans noktasının Allah olması gerekliliği toplumsal geri dönüşleri de kitlesel olarak olumlu anlamda değiştirecektir. Bunun başlıca noktası, bireyin öğreti olarak kavraması gereken noktanın, sosyal sorumluluk bilinci ile mevcut malını paylaşması olduğu, dolayısıyla dağılıma bu düzeyde olumlu katkıları olacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu sosyal sorumluluk bilinci ile insanın bireysel çabalarla dahi edindiği mallarda, toplumun da hakkı olduğu düşüncesinin insanda yerleşmesi gerekliliği

ortaya çıkmaktadır. Bu haklar Kur'an da belirtildiği şekillerde akrabaya, fakirlere ve yol oğluna hakkını vermek sırasıyla işlemektedir. Bu mekanizma sürekli devam ettirilmelidir. İnsan-nimet ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde ise varoluş ve dağıtım ilişkisi içerisinde düşünülmesi doğru olacaktır. Bu kavrayışın İslam ekonomisinde karşılığı ekonomik varlığı yayma üzerinedir. Dolayısıyla itidalli davranış halinde sistem, infak aracılığıyla saçıp savurmadan daha dengeli bir biçimde ilerleyecektir.

Dağılımı eşitlik düzleminde değerlendirmek büyük bir yanılgı içinde olmamız sonucunu ortaya çıkarır. Birinci dağılımdaki zenginlik-fakirlik düzeni tamamıyla Allah'ın takdiridir. Dolayısıyla bu düzende adalet gözetilirse öngörülen dağılım sistemi ortaya çıkacaktır. Dağılımın Allah'ın takdirinde olduğu gerçekliğine örnek olarak servetin el değiştirmesi konusu verilebilir. Bu durum aslında insanın acziyetini ortaya koyan güzel bir örnektir. İnsanın kontrol edemeyeceği servet paylaşımı, kitlesel kazanç ve kayıplara dönüşebilir. Bu bağlamda belirtilmesi gereken bir başka önemli nokta olan, servetin kaybedilmesinin toplumsal sonuçları olacaktır. Küresel krizler ve salgınlar yakın zamanda kendini göstermesi dolayısıyla örnek olarak verilebilir. Zenginlikle birlikte, duyarlılığın da gelişmesi hayatın dengesi için olmazsa olmazdır. Aksi halde zenginliğin getirdiği özgüven ve aşırılık merakı kötü sonu hazırlayan dinamikler haline dönüşmektedir.

Dönem boyunca infak temelinde incelenen ayetlerin en temelinde varılan sonuç, mevcut varlıkları yaşadığımız dünya ile sınırlandırmanın büyük bir yanılgı olduğu şeklinde özetlenebilir. Bu yanılgının bireysel dengelerden toplumsal dengelere oldukça ciddi sonuçlarının olduğu ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla itidalli paylaşımın yapılmasının gerekliliği tüm açıklamalar sonucu kendini göstermektedir.

İSLAM İKTİSAT DİSİPLİNİ USUL-METODOLOJİSİ DERS DEĞERLENDİRMESİ

İslam İktisat Disiplini dersi Sıtkı Abdullahoğlu tarafından doktora öğrencilerine yönelik olarak verilmektedir. Dersimiz, Casir Avde'nin yazmış olduğu İslam Hukuk Felsefesi 'Makasidü's-Şeria' adlı doktora tez çalışması üzerinden işlenmektedir. Metodoloji öğrenmenin ilmi çalışmalar yapılması açısından önemi haizdir. Tutarlı bir bilgi ortaya konulması için kaynakların ve gidilen yolun seçimi, bu seçimin neden ve nasıl yapıldığı hakkında farkındalığın oluşması, ayrıca ekollerin çeşitli sorulara verdikleri cevaplar hakkında fikir sahibi olmamız bizler için bu dersin çizgimizi belirleme istikametinde yol gösterici bir nitelikte olmasını sağlamıştır. Henüz bütüncül bir İslam iktisat metodolojisi olmayışı ve hukukun birçok yönünün iktisadi alana sirayet etmesi sebepleri İslam hukuku alanında metodolojik çalışmalara bizi yönlendirmiştir. Öte yandan Avde'nin çalışmasının içeriğinin zenginliği ve bakış açısı cezbedici diğer önemli hususlardır.

Dersimizin içeriği kitapla uyumlu olarak ilerlemektedir. Başlangıç noktamız makasid kavramı ve tarihi süreç içerisinde anlamında yaşanan değişimler olmuştur. Makasidin zaruriyyat, haciyyat ve tahsiniyyattan oluşan üç seviyesi olduğunu ele alan geleneksel sınıflama zamanla eleştiriye uğramış, çağdaş ilim adamları bu sınıflamayı genel makasid, özel makasid ve kısmi makasid olmak üzere farklı bir sınıflandırmaya tabii tutmuşlardır. Dersimizde ele alınan ikinci başlık 'Analiz Metodu ve Felsefesi Olarak Sistemler' dir. Bu kısımda sistemin ne demek olduğu farklı teorilerin rehberliğinde dersimizde tartışılmıştır. Sistemin temel özellikleri; sistemlerin bilişsel doğası, amaçlılık, bütünlük, birbiriyle ilişkili hiyerarşi, çok boyutluluk ve açıklık olmak üzere altı temel başlıkta sıralanabilir. Bu kısım biz araştırmacıların zihinlerinde İslam İktisat sisteminin nasıl olması gerektiğine dair sorgulamalara sebebiyet vermiştir. Sistem kavrayışından yoksun bir anlayışın zemsiz

kalacağı aşıkardır. Üçüncü bölüm kitapta 'İslam Hukuku İmamlar ve Mezhepler: Tarihi Bir İnceleme' başlıklı bölümdür. Bu kısımda İslam hukukunun dokuz mezhebine yer verilmiş olup anlayış-usul yöntem ve farklılıkları ele alınmıştır. Sırasıyla dördüncü bölümde ve beşinci bölümde İslam hukukun klasik ve çağdaş teorilerine yer verilmiştir. Klasik teorilerin incelendiği bölüm temel olarak kaynakların farklı görüşlerde nasıl ele alındığını sorgulamaktadır. Çağdaş teoriler ise klasik görüşlere yapılan destekler ve eleştiriler hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Bu bölümde tartışılan temel mesele modernizme İslam hukukunun ne dediğidir. Ön plana çıkan yaratıcı yıkım, yapı söküm, demokrasi ve özgürlük kavramları dersimizde tartışılarak günümüzün temel paradigması hakkında görüşler oluşturulmuştur. İslam hukuk teorilerine sistem yaklaşımı adlı altıncı bölümde yazar kendi bakış açısını özetlemiştir denilebilir. Makasıdı lafza önceleyen Avde, bu bölümde

makasıdı yaklaşımının da karar verme unsurlarından biri olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunu yaparken makasıdı düşüncesi ile oluşabilecek durumları dile getirmiş; asli kaynak olan Kuran ve sünnetin bütünüyle uyumsuz olan bir makasıdı düşüncesinin çıkarılamayacağı bizler için belirleyici bir vurgulama olmuştur.

İçtihad yapmanın günümüze ve geleceğe hitap edebilmede zaruri bir mesele olduğu kanaatindeyiz. İktisadi alanın Kur'an ilmine dair yoksunluğu, İslam iktisatçıların bu alanları kavramaları ve üretim yapmalarıyla azalacaktır. Biz İslam iktisadı araştırmacıları olarak, akademik birikimimizin iktisadi durumlarda İslami sistemin bütünüyle uyuşan maksadları açığa çıkarmaya yardımcı olacağını ümit ediyoruz. Arayışımızın anlık değil ömürlere sığmayacak bir arayış olduğunu her geçen gün daha iyi anlıyoruz.

İKTİSADİ DÜŞÜNCE TARİHİ DERSİ

İktisadi Düşünce Tarihi dersi, İslam Ekonomisi çalışmalarına iştirak eden enstitünün araştırmacılarına yönelik Doç. Dr. Adem Levent hocanın öncülüğünde gerçekleştirilmiştir. Buna göre, iktisat bilimi, diğer sosyal bilimler gibi felsefeden doğmasına rağmen, tarihi serencamda felsefeden uzaklaşabildiği ve düşünsel kıstasları sosyal bilimlerin diğer alanlarına terk edebildiği ölçüde kendisine bilimsel bir hüviyet teşkil edebileceği düşüncelerine kapılmıştır. İşte mevzubahis bu durum bir yönüyle iktisadın hakikaten ampirik çerçevede özgün bir disiplin olmasına sebep olurken, diğer yandan düşünce dünyasını daraltan bir komplikasyonu bünyesinde barındırmıştır. Dolayısıyla bu ders, söz konusu düşünce dünyasının tarihsel boyutlarını yeniden keşfetmek suretiyle, ana akım iktisadın ampirik çizgisine sadakatle bağlı kalmanın düşünsel ufku daraltmaya sebep olması

tehlikesini akim bırakmak açısından kayda değer bir yere sahip görünmektedir. Dersimiz genellikle batı iktisadi düşüncesinin başrol oyuncularını ve ekollerini ihtiva ederken, iktisat dünyası başta olmak üzere, “devlet-toplum-birey” ilişkisi çerçevesinde muazzam bir nüfuz alanına sahip olan “kapitalizm” öznesinin konumunu saptamakta ve bu hâliyle değerli münazaralara sahne olan araştırma sahalarını ilgisine arz etmektedir. Bir taraftan bu ekollere öncülük eden Smith, Ricardo, Veblen, Keynes, Schumpeter, Polanyi ve Hayek gibi iktisatçıların fikriyatı irdelenirken, diğer taraftan iktisat dünyasında geçmişten bugüne süregelen “ortodoks-heterodoks” ayrımının ana hatları ve güncel iktisadi meseleler ışığında cereyan eden tartışma problematiği dersin kapsamını oluşturmaktadır.

Mustafa CEYLAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

İSLAM POLİTİK EKONOMİ DERSİ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek lisans öğrencilerine yönelik hazırlan İslam Politik Ekonomisi dersi Doç. Dr. Erhan Aktaş tarafından verilmiştir. Bu dersin teori ve pratik olmak üzere iki temeli vardır. Birinci kısımda disiplinin tanımı, disiplin içerisindeki görüşler, piyasa, kalkınma gibi kavramlar yer alırken; ikinci kısımda bu kavramlar ışığında, jeopolitik bölgeler ardından da spesifik bir ülke olarak Suudi Arabistan incelenmiştir.

Politik ekonomi ve iktisat politikası disiplinlerin tanımındaki farklılıklar ele alınmıştır. Politik ekonomi, politik kurumlar ile ekonomik sistemin etkileşimi inceleyen disiplinler arası bilim dalıdır. İktisat politikası ise devletlerin uyguladıkları iktisada dair politikaları içermektedir.

Politik ekonominin ilk durağı, merkantilizme karşı bir düşünce tarzı benimseyen Adam

Smith'in İspanya'ya aktarılan gümüşlerin ülke ekonomisinde enflasyona sebep olduğunu göstererek liberal bir ekonomi tasarrufunda bulunmasıdır. Smith, oluşturduğu iş bölümü üretim sistemi ile emeğin parçalanarak artı üretim oluşturmuştur. Bu üretim tarzı, piyasanın otonom olarak işlediği "serbest piyasa teorisine" yönlendirmiştir. Marksizm ise emekten üretilen bu artı değer üzerinden liberalizmi eleştirmiştir. Bu görüş; sistemin, temel ateşleyici gücü olan emeğin sömürülerek inşa edildiğini vurgulamaktadır. 1920'li yıllara gelindiğinde, büyük buhranın getirmiş olduğu ekonomik şartlar ile birlikte Keynesyen politikalar ağırlık kazanmıştır. Bu politikalar 1973 yılında petrol krizine kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren neoliberal politikalara yerini bırakmıştır. Bu tarihsel süreçte politik ekonomi, iktisadin gittikçe matematikleşen döneminde, kalkınma-büyüme gibi kavramlar ile ekonomi-toplum

ilişkisini incelemiştir. Bu inceleme nihayetinde ekonomik büyümenin gerçekte bir toplumu yükseltmediğini, kalkınma kavramının toplumsal bir tesirinin olduğunu vurgulamıştır. Bu değerlendirmelerin temelinde Karl Polanyi'nin sisteme dair temel eleştirileri yer almaktadır. Toplumun yapısında ekonominin gömülü (embedded) bir haldeyken; sanayi devrimi sonrası ise bu durum değişerek ekonominin toplum içerisinde gömülü olmadığı (disembedded) bir yaşam biçimi görülmektedir. Bu da toplumların ekonomik göstergeler ile incelenmesine sebep olmuştur.

Bu inceleme metodu Müslüman ülkeleri geri kalmış olarak sınıflandırmıştır. Bu düşüncüy destekleyen Timur Kuran gibi düşünürler de Müslüman ülkelerin geri kalmasını İslam miras hukukuna bağlamıştır. Gerekece olarak da miras hukukundan dolayı sermayenin bir yere toplanamadığı iddia edilmiştir. Öte yandan Mehmet Asutay gibi isimlerin yer aldığı İslam Moral Ekonomi savunucuları da bu gerekçeye karşı çıkmışlardır. Ekonomik sistemde amacın birikimden çok dağılım endeksli olması

gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler ışığında ve yukarıda geçen teorik tartışma da dahil olarak Müslüman ve Türk ülkelerin ekonomik durumu pratik bir zeminde incelenmiştir. Bu açıdan Ortadoğu'daki Müslüman ülkeler ve Asya bölgesindeki Türk ülkelerine bakılmıştır. Ortadoğu ülkelerinde ağırlıklı olarak rantçı devlet politikaları izlenmiştir. Bunun sebebi ise piyasanın petrol gibi tek bir hammadde kaynağı ile beslenmesidir. Bunun sonucunda ithalat portföyleri çeşitlilik arz etmektedir. Finans sistemleri ise yine devlet tarafından ağırlıklı olarak yürütülmektedir. Piyasadaki bankaların çoğu İslami kurallara uygun politikalar üretmeye çalışan katılım bankalarıdır. Türk devletlerinin ise rantçı devlet tanımına çok uymamak ile birlikte ihracat ve ithalat portföylerinin de geniş olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Spesifik olarak incelenen Suudi Arabistan örneği ise Ortadoğu ülkelerindeki durumun temsilcisi olarak söylenebilir.

Sonuç olarak dersin planlaması ve içeriği istenilen amaca ulaşmıştır. Bu derslerin gerekliliği İslam iktisadı çalışması yapmak isteyen akademisyen adayları için elzemdir.

İSLAM EKONOMİSİ OKUMALARI

Doç. Dr. Hakan KALKAVAN

Hasan Atik

Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi Doktora Programı
Maruf Vakfı İEE Doktora Programı

KURAN, SÜNNET VE EKONOMİ DERSİ DOKTORA PROGRAMI

Maruf Vakfı, 2022-2023 döneminin Kuran, Sünnet ve Ekonomi dersi, İslam ekonomisinin temel kavramlarını tartışmaya açmış ve temel değerlerin inşasını hedeflemiştir. Vakıf derslerinin ikinci döneminde iki kavramın önemi çokça vurgulanmıştır. Hakkaniyet ve Kamu Sorumluluğu.

Hakkaniyet kavramı, “kıst” kavramı ile özdeşleştirilmiş ve bu bağlamda ele alınmıştır. Kıst’ın doğal hukuka uygunluğu, hakkaniyetin de daha formel bir yapı olduğu ele alınmıştır. Mizan ve vezin kavramları da hakkaniyet kavramı çatısı altında incelenmiştir. “Vezn ile mizana uyum” emri mucibince vezin’i toplumsal uyum olarak değerlendirmek ve veznin kaynağını “kıst” olarak görmek gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda üzerinde durulan ayet şu olmuştur;

**“ÖLÇÜYÜ HAKKA UYGUN YAPIN.
EKSİLTİP DE KURULU DENGeye
YAZIK ETMEYİN.”**

- Rahman suresi, 9. ayet.

Ölçünün hakkaniyet olarak vurgulanması ve bunun, kurulu bir dengenin sürdürülebilirliği için gerekli şart olması bu dersin omurgası olma özelliğini göstermiştir. Kamu sorumluluğu ve bunun somut örneği olarak “sistem kurma sorumluluğu” içerisinde “hakkaniyet” dikkate alınmıştır. Bu sorumluluğun sadece soyut düzeyde kalmadığı; yeryüzünün imarının doğayla, toplumla ve insanla uyum içerisinde olması gerektiği de vurgulanmıştır. Nasıl doğada kurulu bir düzen var ise, aynı zamanda varlıkta ve toplumda da bir kurulu düzen vardır. Hakkaniyet ilkesi bu açıdan kurulu olan bu

dengeleri incelemeyi gerekli kılmaktadır. Derste işlenen kavram ve ayetler de bu zorunlu incelemeyi tartışma konusu yapmaktadır. Bu bağlamda hakkaniyetin tesisi, kamu sorumluluğu, dağılımın yerine getirilmesi, mağdur bırakmamak gibi önceliklerle günümüzün meselelerine odaklanılmaktadır. Öncelikle devletin sorumlulukları ve ilgili ayetler işlenmiştir.

Çünkü evrendeki denge gibi toplumsal dengenin varlığı bir kamu sorumluluğunu ve devletin yükümlülüklerini gerektirir. Ganimet ve fey gelirleri, zekat, aile bağlarının koparılmasında, dağılımın adilce yapılması, borç ve miras ilişkileri konu bağlamında ele alınmıştır. Borçlanma ile ilgili ayetlerde vurgulanan temel konunun toplumsal ve insani ilişkilerde belirsizlik ve risklerin giderildiği, uyum ve dengeyi bozacak herhangi bir risk ve eyleme başvurulmaması gerektiği ile ilgilidir. Ayetlerde borçlanma, toplumsal bir mesele olarak ele alınmış ve bu konudaki hükümlerde toplumsal uyum ve denge aranmıştır. Toplumsal uyum ve dengenin arandığı, insanî ilişkilerin zedelenmediği bir zemin esas olmuştur. Ortaklıkların, yardımlaşmanın ve dayanışmanın artırılması temel gaye olarak görülmektedir.

Kuran, Sünnet ve Ekonomi dersinin bahsi geçen iki kavram etrafında ulaştığı diğer önemli bir husus da “ekonomik güvenlik” konusudur. Çünkü kamu sorumluluğunun ve toplumsal uyumun/dengenin korunması ancak bu konudaki güvenliğin sağlanması ile mümkündür. Bu açıdan “ekonomik güvenlik” şu kavramlar içinde aranmıştır; “hırsızlık”, “mal-mülkiyet yaklaşımları”, “güven (insanî ilişkiler)”, “israf”, “Allah-İnsan ilişkisi”...

Ekonomik Güvenliği olumsuz etkileyen faktörler arasında hırsızlık, israf, haddi aşmak, güvensizliğin yayılması

ve insanın kendisi ve Allah ile kurduğu yanlış ilişki sayılmaktadır. Bu kavramların ele alındığı derslerde, bu meseleler her ne kadar bireysel olarak görülse de sonuçları toplumsal ve evrenselidir. Oldukça dikkat çeken bu durum, insanın varoluşsal meselesi konumuna kadar götürülmektedir. Özellikle insanın mülkiyet ve Allah ile kurduğu ilişkinin boyutu, dünyayla ve diğer insanlarla irtibatını ve eylemlerini de etkilemektedir. Hırsızlığın toplumsal güveni yıktığı, mülkiyet anlayışını zedelediği, israfın doğadaki dengeyi bozduğu, insanın Allah ile kurduğu ilişkide kendine dair getirdiği yorumun

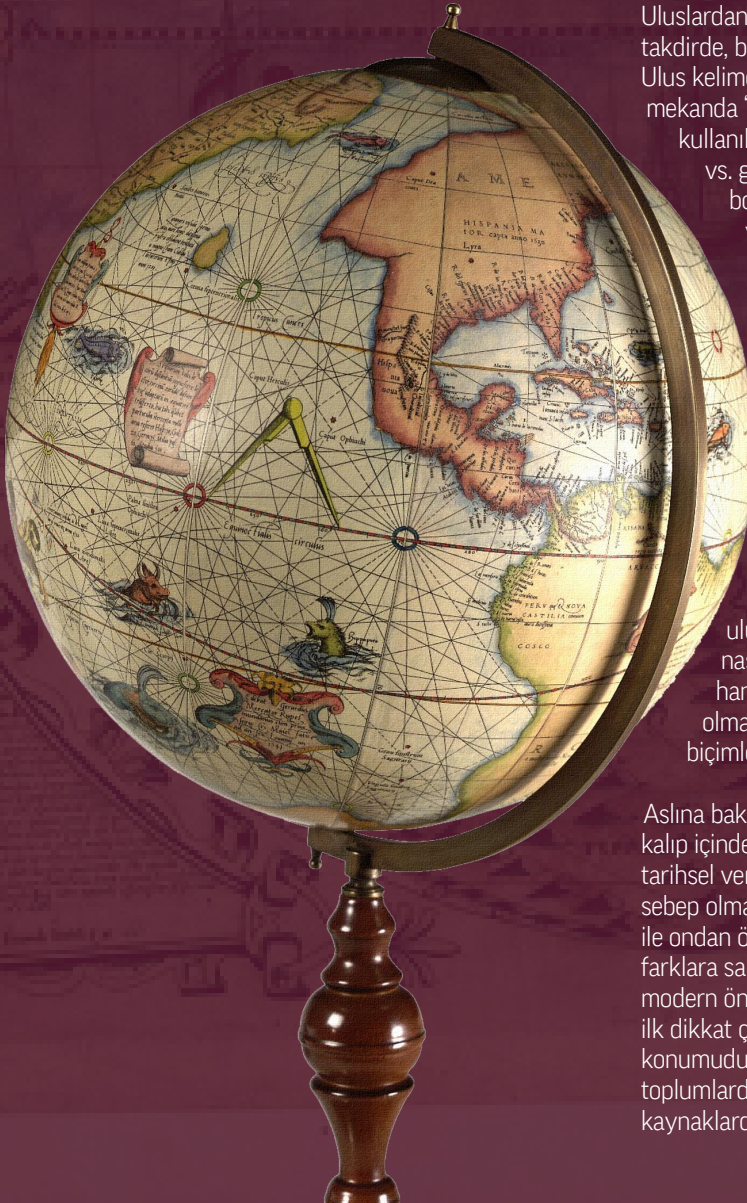
insanı baskıcı ve istismar edici kıldığı gibi olumsuzluklar “güvenlik” konusu olarak ele alınmıştır. Mülkiyet hakkının insanın varoluşsal hakkı olduğu gibi, güvenlik bahsi içinde ele aldığımız ayetlerin yukarıda saydığımız konuları, varlığın hakkı olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, dersin esas konusu hakkaniyet, kıst ve bu konudaki sorumluluktur. Bu sorumluluk da toplumsal ve evrensel dengeye, uyuma göre davranmaktır. Yani, “kurulu dengede aşırılık yapmayın” emrinde toplumsal uyuma ve ekonomik güvenliğe dikkat etmektir.

AHMED TAHA ERCAN

İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi
Maruf Vakfı İEE Yüksek Lisans Programı

MODERN BİR CEMAAT TİPİ OLARAK "ULUS" VE KÖKENLERİ

Uluslardan bahsedilirken, özel bir dikkat sergilenmediği takdirde, bir anakronizme düşme ihtimali oldukça yüksektir. Ulus kelimesi bazen herhangi bir zamanda ve herhangi bir mekanda "birlikte yaşayan toplumlar"ın genel ismiymiş gibi kullanılır. "Roma ulus", "Osmanlı ulus", "Cermen ulus" vs. gibi. Bu kullanım yanlıştır. Zira her ne kadar tarih boyunca insanların birlikte – toplumlar halinde yaşadığı doğru olsa da; bu, bu toplumların mahiyetinin tarih boyunca hep aynı biçimde şekillendiği anlamına gelmemektedir. Zaman ve mekan farklılaştıkça bu toplumlarının ölçeği, ilişki biçimi, kendini kavrayış tarzı, siyasi yapılanma içindeki yeri gibi durumlar da farklılaşmaktadır. Dolayısıyla aslında farklı zaman ve mekanlarda toplumlar farklı tarzlarda var olurlar. Ulus, bütün toplum biçimleri için geçerli olabilecek genel bir ad değil; kabaca modern siyasal dünyanın doğuşu ve hakimiyetiyle bütün küreye yayılan kendine has bir toplum biçimine verilen addır. Dolayısıyla ulus modern bir olgudur. Peki ulustan önce kabaca nasıl bir toplum biçimi hakimdir, bu toplum biçimi hangi tarihsel değişimler neticesinde tutunamayıp yok olmaya mahkum olmuştur ve ulusun önceki toplum biçimlerine kıyasla farık vasıfları nelerdir?

Aslına bakılırsa modern öncesi toplum biçimlerini tek bir kalıp içinde ("geleneksel toplumlar" gibi) işlemek, devasa bir tarihsel veriyi basitleştirerek birçok detayın gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Gelgelelim modern toplum biçimi olan ulus ile ondan önceki herhangi bir toplum biçiminin de bazı açık farklara sahip olduğu inkar edilemez. Bu farklara odaklanarak modern öncesi – geleneksel toplum biçimlerine göz atıldığında ilk dikkat çeken şey toplumların – kitlenin siyasal sistemdeki konumudur. Çok genel hatlarla bakıldığında geleneksel toplumlarda, iktidarı elinde bulunduran hanedanların kutsal kaynaklardan geldiğine inanılan bir meşruiyet ile hükmettiği

kitleye ve topraklara sahip olduğu, bunların kendinin mülkü olduğu ve dolayısıyla onlar üstünde istediği gibi tasarrufta bulunabileceği şeklinde bir kavrayış hakimdir. Dolayısıyla kitle "tebaa"dır ve siyasal meşruiyetin sağlanması konusunda bir rolü yoktur. Politika ve savaş, hasbelkader ülkenin hakimi olan hanedan ailesinin mensuplarına has "profesyonel" bir iştir.

Geleneksel topluluk biçimlerinin ulus topluluk biçiminden bir diğer farkı ise, bir devletin sınırları içinde homojen olmayan birçok "milletin" bulunmasıdır. Bir siyasî irade altında kendi organik yapısına sahip olan birçok farklı millet bulunabilir. Bu milletler kendi hukuklarına, kendi sosyal ve ekonomik yapılanma biçimlerine sahip olabilirler. Bu durum da, geleneksel topluluk biçimlerini ulustan ayıran farik vasıflardan bir tanesidir.

Geleneksel toplum doğal olarak bir takım ekonomik, teknik ve ideolojik şartlar manzumesinin doğurduğu bir sonuctur. Modern dönemle birlikte bu şartlar manzumesi değiştikçe, bunun bir yansıması olan geleneksel topluluk biçimi de dayanaklarını kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla ulus olarak adlandırılan modern topluluk biçimini ortaya çıkaran süreç, geleneksel toplumun ekonomik, teknik ve ideolojik şartlar manzumesinin değişmesiyle

başlamaktadır. Bu değişimlere kısaca değinerek ulusun kendine has vasıflarını bu değişikliklerle birlikte okumaya çalışalım.

İlk önce ekonomik ve teknik yapısal değişimleri ve yansımalarını ele almakta fayda vardır. Geleneksel dönemin ekonomik yapısıyla modern dönemin ekonomik yapısı karşılaştırıldığında ilk dikkat çeken şey, Sanayi Devrimi ile gerçekleşen enerji devrimidir. Geleneksel ekonomik yapılarda üretim, tabiatın ve emeğin sınırlılıklarıyla kuşatılmıştır. Üretim sınırlıdır ve dolayısıyla piyasa için üretim belli bir sınırın ötesine geçememektedir. Bunun doğal sonucu, bütün bölgelerin olabildiğince kendine yeter ekonomik yapılar olarak kendini ikame etmesidir. Dolayısıyla geleneksel ekonomik yapıda, tek bir siyasî yapılanmanın içinde bile homojen ve bütünleşik bir piyasa varlık bulamamıştır. Sanayi Devrimiyle birlikte gelen enerji devrimi, yani üretim için gerekli olan enerjinin emek ve tabii kuvvetlerin ötesinde yeni enerji kaynakları ile (kömür gibi) ikame edilmesi; üretimin önündeki sınırlayıcı faktörleri kaldırmış ve çok büyük çaplı piyasa için üretimi mümkün kılmıştır. Bunun tabii bir neticesi, yeni ekonomik yapılanmanın bütün siyasî birimlerin hakimiyet alanlarındaki toprakları ve fertleri homojen ve bütünleşik emek, hammadde ve mamul ürün piyasaları haline getirmeye çalışmalarıdır. Bu durum, doğal olarak aynı siyasî birim içinde yer alan

bütün fertleri daha ileri bir seviyede bütünleşmeye sevk etmiştir. Siyasi birim içindeki bütün fertlerin aynı emek piyasasının birbiri yerine ikame edilebilecek homojen unsurları haline getirilmesi gerektiğinden, bunun sağlanması için eğitim standardize edilmiş ve zorunlu hale getirilmiştir. Bu durum, aynı zamanda geleneksel toplumlarda sınırlı bir kesimin sanatı olan “kültür”ü kitleselleştirerek siyasi birim içindeki bütün fertleri bütünleşmeye sevk eden bir başka unsuru doğurmuştur. Matbaanın kullanımı, fertler arasında bir “eşzamanlılık anlayışı” doğurarak; onlarda hayal edilen yeni cemaatin, “ulusun” bir parçası olduğu duygusunun oluşmasına imkan tanımıştır. Aynı zamanda, teknik gelişmelerle birlikte, askerliğin profesyonel bir meslek olmaktan çıkıp, bütün “yurttaşların” yerine getireceği bir vazife haline gelmesi de bu yeni mensubiyet bilincini oluşturan önemli bir itici kuvvettir. Dolayısıyla artık yurttaşın desteğine zaruri bir şekilde muhtaç olan devletler, artık fertleri “tebaa” olarak nitelermeyeceklerini fark ederek; onları her biri devletin sahibi olan “yurttaşlar” olarak tanımlamaya mecbur kalmıştır. Öyle ki hanedanlar varlığını ancak kendilerini “vatandaşlığa alarak” devam ettirebilmişlerdir. Artık devlet, ayrıcalıklı bir kesimin özel mülkü değil, “ulusun” varlığının siyasi bir yansımasından – temsilinden almaktadır ve meşruiyetini de ancak ve ancak bu temsili mahiyetinden; yani ulustan almaktadır. Dolayısıyla, şiddeti tekeline almış yeni modern devlet; meşruiyetini kutsal bir kaynaktan değil, halkın “toplumsal sözleşme” sinden almaktadır.

Ulusun ortaya çıkışında, felsefî düzlemdeki bir takım kavrayış değişikliklerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle Kant’ın felsefede gerçekleştirdiği Kopernik Devrimi neticesinde, vurgunun objektif nesneden sübjektif özneye kayışı; evrensel bir doğru anlayışından ulusların varlığına ve ulusların kendi doğrularının olabileceği kavrayışına bir yol açmıştır. İlerleyen süreçte kutsal diller çökmüş ve yerel diller yüceltilmiş, geliştirilmiş ve filoloji çalışmalarıyla tekrar icat edilmiştir. Tarih, yeni kutsal bilim olarak ortaya

çıkıştır. Yine Kant’ın ahlak felsefesi de fert bazında kendi kendini yönetme düşüncesini yücelterek, zamanla “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı”na giden yolu aralamıştır.

İfade edildiği üzere ortaya çıkan bu yeni topluluk biçimi yani ulus, bir hayali cemaattir. Zira birbirlerini hayatları boyunca görmeyen – tanımayan insanlar bu topluluk biçiminde kendilerini aynı bütünün parçası olarak kavramaktadırlar. Bu geleneksel toplum biçimlerine kıyasla ulusun en büyük farklılıklarından biridir. Bu hayali cemaatin varlığını devam ettirebilmesi, fertlerin bu cemaate katılmayı kabul etmeleri ve kendilerini bu cemaate mensup hissetmeleri ile mümkündür. Dolayısıyla ulus, varlığını “her gün yenilenen bir plebisit” ile sürdürmek zorundadır. Devletler bütünlüğünü koruyabilmek için, fertlerin bu plebisitte her gün geçer oy kullanması gerektiğini bilmektedir ve bunu sağlamak için “gelenekler icat etmek” durumundadır. Birtakım tören, bayram, kutlama ve yaslarla devletler fertlerin bütünlük duygularını geliştirmeye ve resmî tarih vasıtasıyla ulusa ortak bir hikaye yazmaya çalışırlar.

Ulus her ne kadar hayal edilen bir cemaat ve inşa edilen modern bir olgu ise de, bu ulusun bir “tabula rasa” üzerinde inşa edildiği anlamına gelmez. Dolayısıyla herhangi bir topluluğun veya her topluluğun ulus olarak inşası mümkün değildir. Ulus olacak toplulukların belli ortak tarihsel serüvenlere, sembollere, hafızalara ve belli ölçüde etnik kümeleşmelere sahip olması bir mecburiyettir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında uluslar basit bir şekilde rastgele inşa edilmiş topluluk biçimleri değil; belli bir ölçüde asgarî müştereklerde buluşma imkânı olan, “longue durée” de şekillenen cemaatlerdir de.

Ulus inşası süreçlerinin olabildiğince büyük ortak hafıza ve asgarî müştereklere sahip topluluklar üzerinde ve bu topluluk içindeki bütün fertleri sağlıklı bir şekilde kuşatma kabiliyeti olan “hikayeler” (resmî tarih ve ideolojiler) üretebildiği ölçüde başarılı olduğunu görmek zor olmasa gerektir.

AKADEMİK ENDÜSTRİDE YENİ METODOLOJİ ARAYIŞLARI

Akademik bir çalışmanın olmazsa olmazları arasında metod yer almaktadır. Bir çalışmayı ortaya çıkarırken seçtiğiniz yöntem çalışmanızı doğru konumlandırmanız açısından elzemdir. Bu yöntemlerin halihazırda varlığının oluyor olması, bu usulleri inceleyen bir bilim dalının olduğunun habercisidir. Metodoloji olarak adlandırılan bu bilim dalı, akademik çalışmalarda yer alan metodun zihinsel yapısını bize sunmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan akademik çalışmalar belli bir sistematik düşüncenin tezahürü olarak şekillenmektedir. Bu durum, günümüzde de yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Kökleri soğuk savaş döneminin galibinin Batı Medeniyeti olacağı izlenimlerinin oluştuğu 1970’li yılları takiben metodolojinin tek taraflı üstünlüğü hızlanmıştır. Bu durum “metodolojik emperyalizm” olarak işaret edilmiş ve iktisadi anlamda da bilim felsefesinin

getirmiş olduğu birliktelik ile “pozitivizm” söylemi ile birlikte “yanlışlanabilir” biçimsel gösterge olarak kalmıştır. Nihayetinde geline nokta Batı medeniyetinin düşüncel zemini ile yoğrulmuş ve nicel merkezli bir yöntemin ağırlıklı tercih edilmesi gerektiği gösterilmiştir. Bu durum iktisat açısından da sosyal bilimlerinden doğa bilimlerine öykünmenin anahtarı olarak görülmüş ve disiplin içerisinde de bu durum iktisat disiplini yöntemi olarak varlık kazanmıştır. Geline nokta iktisat disiplinin Ortodoks kısmı ana akım olarak kabul edilmiş ve rasyonel birey, metodolojik bireycilik ve serbest piyasa gibi temel kabul ve varsayımlar geliştirmiştir. Bunun haricindeki diğer yöntemleri tercih etmek isteyenler dahil olmak üzere farklı sistematik düşünce temelinin ortaya koymaya çalışan teorik-pratik söylemler heteredoks olarak kalmıştır. Bu durum özellikle ülke bazında ABD

ekolünü takip edenler ile etmeyenler arasında bir tercih meselesine bürünmüş ve üniversiteler bu noktada da akademik personellerini bu düşünce temelinde seçmiştir. Bu durumun en son geldiği nokta “akademik endüstri” olarak ifade edilen bir kavramın heteredoks kesim tarafından özellikle telaffuz edilmesine sebep olmuştur.

Güncel Ana akımın Heteredoks olarak sınıflandırdığı İslam Medeniyetinde üretilen bilgi müktesebatı olan İslam iktisadı da kendisini birçok tartışmanın içerisinde bulmuştur. Bu tartışmalar iktisat özelinde İslam(i) iktisat adlandırılması dahil olmak üzere disiplinin bir bilim dalı olup olmadığı noktasına kadar alana dair en temel tartışmaları barındırmaktadır. İslam iktisadı alanında da bu tartışmalar özellikle 1970li yıllarda ağırlık kazanmıştır. Bu yıllarda bir metodoloji geliştirilmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Bu hususta disiplin içerisinde önemli katkıları olan Sabri Orman, İslam iktisadına dair bir metodoloji ortaya koymayı amaçlamıştır. Gazali gibi klasik dönemdeki düşünür/alimlerin görüşlerini dikkate alarak bir metodoloji geliştirmiş hatta buradan yola çıkarak bir metametodoloji geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan görüş ciddi bir yol haritası oluşturmuştur. Titiz bir çalışmanın örneği olan bu düşünce, alanda farklı bir perspektif kazanılmasına da zemin hazırlamıştır. İlgili dönemde dahi finansın gittikçe iktisat literatüründe merkezileştiğini gören Sabri Orman, önermiş olduğu metodoloji ile gidişatın yönünü değiştirmeye çalışmıştır. Buradan hareketle akademik endüstride İslam Medeniyetinin gerek biçimsel gerekse düşünce hattında makalelerin ele alınış boyutunu değiştirmeye çalışmıştır. Ortaya koymuş olduğu çözüm; Batı Medeniyeti ile yoğrulmuş olan metodolojik bireyciliği; metod olarak da nitel ve nicel düşünce

sistematığı yerine köklerimizde var olan fıkıh usulüdür. Orman, yazmış olduğu eserlerin çoğunda bu usulü uygulayarak akademik çalışmalar üretmeye çalışmıştır. Bu konuya dair bir bilgi birikimi ise İslam İktisadı disiplini içerisinde yerleşmemiştir. Küreselleşmenin getirmiş olduğu zorunluluklar(!) alanda daha somut olgular ile ilgilenilmesine sevk etmiştir. Bu açıdan bakıldığında; olguları çözme noktasındaki usulsüzlük ise amacı saptırmaya meyil etmiştir. Piyasada hayatta kalınması için gerekli olan adımların atılması da olan problemlere çözümler üretmek yerine daha da derinleştirmektedir. Bu çerçevede; metodolojik olarak özgün kavramlar kullanılsa da uygulanan metot, Müslümanların ontolojik olarak mevcut olma iddiasında bulunduğu durumdan modern dönemde sıradanlaştırılmış birtakım politikaların devamı niteliğine bürünmüştür. Bu açıdan teori-pratik ve salt bir metot tartışılmasından, uygulanagelenin şizofrenik yapısını ve “asl” olarak dayatılardan da geçerek asıl “asl” olana intiba edilmesi gerektirdiğidir. Öyleyse mevcutlaşmış “akademik endüstrileşmiş bir toplulukta” akademik özgünlüğün, fıkıh usulüne dair derin mülahazalardan geçtiği görülmektedir. Bir akademik çalışmanın olmazsa olmazları olarak dillendirilen sınırlarını aşan yeni bir biçimsel öngörünün ortaya konması gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla İslam İktisadı özelinde vurgulamak gerekirse; yaklaşık yetmiş yılı barındıran literatürün metodoloji ve metot tartışmaları “söylem seviyesinde kalacak boyutta” ele alınmaktadır. Kaleme alınan bu yazının da “söylem” düzeyinde olduğu aşikardır. Akademik somut bir göstergenin bu yıllar itibarıyla gün yüzüne çıkmasını umut ediyorum. Buna ek olarak, literatürde somut bir adım atılmasını ve bu konudaki yazılan söylemsel eserler nezdinde bu yazının son olmasını temenni ediyorum.

BORÇ MESELESİ

Borç meselesi, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, ekonomik ilişkilerin temel yapı taşlarından biridir. Borç, bir kişi ya da kuruluşun ihtiyaçlarını karşılamak için başka birinden aldığı maddi destektir. Bu yazıda, İslam iktisadı perspektifinden borç meselesi ele alınacak ve konu Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadislerine dayanarak teorik ve pratik açılardan incelenecektir. İslam iktisadında borç kavramı, "karz" terimiyle ifade edilir ve Kur'an-ı Kerim'de 13 yerde geçer. Bu kavram, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma anlayışının bir yansımasıdır. Borç veren kişi,

maddi varlığını borç alanın ihtiyacını karşılamak için kullanırken, borç alan kişi de ihtiyaçlarını gidermek için bu destekten faydalanır.

İslam iktisadında borç meselesinin önemli bir yönü de faiz yasağıyla ilişkisi ve ekonomik dengeye etkisidir. Kur'an-ı Kerim, faiz (riba) alıp vermenin haram olduğunu açıkça belirtir. Faiz, borç ilişkisini ticari bir metaya dönüştürerek ekonomik adaletsizliğe ve sömürüye yol açabileceği gerekçesiyle yasaklanmış olması muhtemeldir. Bu yasağın temel amacı, borç ilişkisinde adil bir dengenin korunması ve toplumsal

refahın sağlanması şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Hz. Peygamberin hadislerinde borçlanma konusu da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Borç vermenin sadakadan daha fazla sevap getirdiği ifade edilerek, borç vermenin teşvik edildiği görülmektedir. Ancak, borç verenin borçludan hediye almasının yasaklanması da borcun ticari bir ilişkiye dönüşmesini engellemek kastedilmiş olabilir. Hz. Peygamber, borç meselesinde toplumsal adaleti ve dürüstlüğü vurgulayarak, adil bir ekonomik sistemin oluşturulmasını teşvik etmiştir. İslam iktisadında borçlanmanın bazı türleri mevcuttur:

a) Zaruri İhtiyaç Sebebiyle Borçlanma:

İslam iktisadında zaruri ihtiyaç sebebiyle borçlanma, temel ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilen bir borçlanma biçimidir. Özellikle hayatın sürdürülebilmesi, temel gıda ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması gibi acil ihtiyaçlar, zaruri ihtiyaca örnek olarak verilebilir. Kur'an-ı Kerim'de, böyle bir durumda borç verildiğinde Allah'ın bunu kat be kat geri vereceği vurgulanır ve hadisi şeriflerde de daha önce değinildiği üzere borç vermenin sadakadan daha fazla sevap getirdiği ifade edilir.

b) Tüketim Amacıyla Borçlanma:

Tüketim amacıyla borçlanma, kişisel tüketim ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan borçlanma şeklindedir. Ancak bu tür borçlanmalar, İslam iktisadında çekinceli bir tutumla yaklaşılması gereken bir konudur. Çünkü tüketim amacıyla yapılan borçlanmalar, kişinin harcamalarını artırabilir ve gereksiz ihtiyaçlar doğrultusunda ekonomik sıkıntılara yol açabilir. İslam ekonomisinin kanaat kavramı, bireylerin ihtiyaçlarını sadece temel düzeyde karşılamalarını teşvik eder ve israfın önüne geçmeyi hedeflemektedir denilebilir.

c) Yatırım Amacıyla Borçlanma:

Yatırım amacıyla borçlanma, üretim ve işletme faaliyetlerini geliştirmek, yeni iş alanları açmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak için yapılan borçlanma şeklindedir. İslam iktisadında yatırım amacıyla borçlanmanın faizli borçlanmaya göre nispeten daha düşük miktarda olacağını varsayarsak, bu durumda yatırım amacıyla borca girmenin daha az gerçekleşeceğini dolayısıyla faizsiz borçlanma ve adil bir ortaklık ilişkisini teşvik ettiği öngörülebilir. Borç veren kişi, yatırım yapmak isteyen kişiye maddi

destek sağlar ve böylece riskleri paylaşarak ortaklık ilişkisi kurar. Bu şekilde, yatırımın başarıya ulaşması halinde kazançlar adil bir şekilde paylaşılırken, zarar durumunda da riskler eşit olarak dağıtılır.

Sonuç olarak, İslam iktisadında borçlanma, temel ihtiyaçların karşılanması ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek için önemli bir araçtır. Zaruri ihtiyaç sebebiyle yapılan borçlanmalar, ihtiyaç içinde bulunan bir kişinin ihtiyaçlarını karşılamasına ve toplumun dayanışma ruhunun güçlenmesine katkı sağlar. Ancak tüketim amacıyla borçlanmalardan kaçınılmalı ve israfa karşı dikkatli olunmalıdır. Yatırım amacıyla borçlanmanın daha düşük oranlarda gerçekleşeceği düşüncesinden hareketle bu durumun faizsiz ve adil bir ortaklık ilişkisi kurulmasına olanak tanıyacağı ve ekonomik büyümeyi teşvik edeceği söylenebilir.

18. YÜZYILDA OSMANLI EKONOMİSİ VE İSTANBUL GÜMRÜĞÜ

SAİM ÇAĞRI KOCAKAPLAN

19. yüzyıldan önceki dönemde Osmanlı ticareti ile ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Bu durum, Osmanlı arşivcilik anlayışının bir sonucu olup, Osmanlı ticaretinin iktisadî olmaktan çok malî bir nitelik taşımasından kaynaklanır. Yani Osmanlı ticareti hakkında istatistiksel verilere ulaşmak, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar oldukça zordur. Ticaretin iktisadî bir nitelik taşımayıp malî nitelik taşımasının en önemli sebebi, Osmanlı devletinin iktisadî dünya görüşünün fiskalist bakış açısına sahip olmasıdır. Fiskalist bakış açısı, ticari kayıt tutmak yerine ticaretin yarattığı malî geliri kaydetmeyi ifade eder. Osmanlı'da malî tarihin esas alınmasından dolayı dış ticaret gelirleri, ithalat-ihracat şeklinde kaydetmek yerine hazine geliri-gideri şeklinde kaydedilmektedir. İktisadî politikalar açısından fiskalizm ilkesi, Osmanlı'nın ticaret politikasında bir zorluk oluştursa da malî politikalar noktasında önemli bilgiler sunmaktadır. Tüketim malları, malların menşei, malların geldiği ülke, getiren vapurların hangi ülke şirketlerine ait olduğu gibi cetveller, Osmanlı'nın ticarî anlamda ilişkide olduğu ülkelerle ilgili detaylı bilgileri sunmaktadır. Osmanlı hazine gelirleri içerisinde gümrükler, Osmanlı için önemli bir gelir kaynağıdır. Osmanlı'da önemli bir hazine gelir kaynağı olan gümrükler, gümrüklerin teşkilat yapısı ve bu

teşkilatın oluşturduğu detaylı kayıtları öğrenmek adına önemli bir eserdir; "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve İstanbul Gümrüğü". Kitapta İstanbul gümrüğü iki bölümde incelenmektedir. Birinci bölümde Osmanlı gümrük teşkilatı malî sistemin içinde değerlendirilmekte, ikinci bölümde Osmanlı ticarî yapısı, ticaret malları ve menşeleri, yıllık ve aylık hasılat miktarları incelenmektedir. İlk bölümde, İstanbul gümrüğünün teşkilat yapısını bir zemine oturtmak için öncelikle Osmanlı maliye sistemi ve mali kurumsal yapı tarihsel değişimler içinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı gümrük teşkilatında gümrük, sadece bir noktada mal giriş-çıkışlarının ve muamelelerinin yapıldığı bir kurum değil, aynı zamanda esnaflar arasında bir faaliyet kolu olarak farklılaşma ve uzmanlaşma ayrımının görüldüğü, kontrol mekanizmasının bulunduğu, malların depolanma, dağıtım ve malî işlemlerin yapıldığı geniş bir ağa sahiptir. Bu geniş faaliyet alanı kurumsal bir yapı oluşturmuştur. Kitabın birinci bölümünde Osmanlı gümrük yapısı, malî işlemlerle birlikte değerlendirilmektedir. İstanbul gümrüğü, konumlanışı itibarıyla kara ticareti ve deniz ticareti ile gerçekleşen iç ticaret, dış ticaret ve transit ticaretin görüldüğü bir bölgedir. Ticaret trafiğinin yoğun olduğu bu bölge, Karadeniz, Akdeniz ve Marmara iskelelerinden yönelen iç deniz ve yabancı ülke iskelelerinden gelen dış deniz trafiğinin varış şehri olarak orta Avrupa, Rusya, Balkanlar, Anadolu, Arabistan, İran ve Hint diyarlarından yönelen iç ve dış kara ticaretinin sonlandığı kara gümrüğü teşkilatına da sahiptir. Bu geniş ticaret ağı içinde teşkilat yapısı incelenen kitabın ikinci bölümü ise, Osmanlı'nın ticaret yönünü, ticarî ilişkilerini, ticaret mallarını ve ticaret hacmini kapsamaktadır. Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki ticarî hayatına katkı sunan eser, hangi malların tüketildiği/kullanıldığı, imalatın ticarete konu olan yönleri noktasında bilgiler sunmaktadır. Arşiv kaynakları ışığında gümrüğe gelen ürünler,

ürünlerin geldiği yer, ürünlerin menşei hakkında bilgiler ise ikinci bölümde sunulmaktadır. Arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerle oluşturulan cetveller ve tablolar, Osmanlı ticari yapısı hakkında genel bir yorumu da içermektedir. İstanbul'da ticarete konu olan mal kalemlerinin ticarete nasıl ve ne miktarda katıldıkları, İstanbul gümrüğü dahilindeki gümrüklerin yıllık toplam hasılatları, gümrüğe gelen yabancı uyruklu gemiler, gemilerin adedi, ödedikleri gümrük vergisi, yabancı devletlerin Osmanlı limanlarındaki dağılımı tablolar ve cetvellerle ifade edilmektedir. Osmanlı arşiv kaynaklarına dayanarak oluşturulan bu eser, İstanbul gümrüğü özelinde iki temel nokta üzerinde durmaktadır. Devletin ekonomi ile ilişkisinin aracı, kaynağı olan gümrüğün malî tarafı ve İstanbul'da cereyan eden iç ve dış ticaretin kayıt altına alındığı kurum olarak gümrüğün ekonomik tarafı. Eser ile Osmanlı'nın 18. yüzyıldaki iç ve dış ticaret yapısına, gümrüğün hazineye bıraktığı gelire, bu ticaretin aktörlerine, tüketim mallarının türüne ve bu değişkenlerde zamanla meydana gelen değişimlere dair fikir sahibi olunabilir.

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel. : 0212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org / www.marufvakfi.org

marufvakfi.org f | t marufvakfi

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Seyit Nizam Mh. Mevlana Cd. No: 77 Kat: 8 Zeytinburnu - İstanbul
Telefon: +90 212 510 11 25 • E-mail: maruf@marufvakfi.org

ASRIAD EKONOMİ VE AHLAK DERSLERİ

Sıtkı ABDULLAHOĞLU

ASRIAD

tor, nisi
cursus a
nare odio.
litora
a eu felis
condi-
gestas

MARUF İKTİSAT DERGİSİ

5. SAYISI YAYIMLANDI

Marfuk İktisat Dergisi; esas olarak İslam iktisadı çalışmalarının akademik düzeyde anlatılmasını, anlaşılmasını, geliştirilmesini ve kavramsallaştırılmasını öncelemektedir.

[www.dergipark.org.tr/
tr/pub/marufiktisat](http://www.dergipark.org.tr/tr/pub/marufiktisat)

www.marufiktisat.com